

Установа адукацыі
“Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”
Інстытут павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў

**МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ
ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ
“ГІСТОРЫЯ КНІЖНАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСІ”
спецыяльнасці перападрыхтоўкі
2-23 02 71 Бібліятэказнаўства і бібліяграфія**

Складальнік:

Сцепанцоў А.І., прафесар кафедры культуралогіі і псіхалага-педагагічных дысцыплін Інстытута павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”, кандыдат культуралогіі, дацэнт

Разгледжаны і рэкамендаваны да зацвярджэння:

*Кафедрай культуралогіі і псіхалага-педагагічных дысцыплін
(пратакол ад 07.09.2022 № 36);*

*Саветам Інстытута павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў
(пратакол ад 22.09.2022 № 8).*

ЗМЕСТ

1	ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА.....	4
2	ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ.....	6
	Канспект лекцый.....	6
3	ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ.....	45
	Пытанні да круглых сталоў.....	45
4	РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЮ ВЕДАЎ.....	46
4.1	Пытанні для бягучай атэстацыі слухачоў.....	46
4.2	Матэрыялы для самастойнай работы.....	47
4.3	Крытэрыі ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці слухачоў.....	49
5	ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ.....	50
5.1	Вучэбная праграма.....	50
5.2	Асноўная літаратура.....	65
5.3	Дадатковая літаратура.....	65

1 ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Прадстаўленыя метадычныя рэкамендацыі па дысцыпліне “Гісторыя кніжнай культуры Беларусі” складзены ў адпаведнасці з адукацыйным стандартам перападрыхтоўкі кіруючых работнікаў і спецыялістаў па спецыяльнасці

2-23 02 71 “Бібліятэказнаўства і бібліяграфія”, зацверджаным пастановай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь ад 28.09.2020 № 259.

Для вывучэння дысцыпліны “Гісторыя кніжнай культуры Беларусі” прадугледжаны 24 вучэбныя гадзіны, якія ўключаюць 14 вучэбных гадзін аўдыторных заняткаў (з іх 12 вучэбных гадзін – лекцыі, 2 вучэбныя гадзіны – круглы стол); 10 вучэбных гадзін – самастойная работа слухачоў.

Дысцыпліна “Гісторыя кніжнай культуры Беларусі” адносіцца да кампанента тыпавога вучэбнага плана “Агульнапрафесійныя дысцыпліны” і дапаўняе змест агульнапрафесійнай дысцыпліны “Бібліятэказнаўства”.

Мэта метадычных рэкамендацый: аказанне дапамогі ў вывучэнні тэарэтычных асноў і практычнага вопыту ў галіне кнігадрукавання, асваенні асноў кніжнай культуры Беларусі.

Задачы:

азнаёміць з асноўнымі кірункамі, працэсамі, з’явамі, якія адбываліся ў галіне кнігадрукавання і распаўсюджвання друкаванай прадукцыі на тэрыторыі беларускіх зямель;

даць уяўленне аб сутнасці бібліятэчнага абслугоўвання, ролі бібліятэк у задавальненні інфармацыйных патрэбнасцей у розныя гістарычныя перыяды развіцця грамадства;

вызначыць асноўныя гістарычныя перыяды эвалюцыі поглядаў на бібліятэку, яе сутнасць, асноўныя мэты, задачы, кірункі дзейнасці.

Метады навучання: метады аналізу канкрэтных сітуацый, наглядныя і інтэрактыўныя метады і інш.

Сродкі навучання: друкаваныя выданні; праекцыйны матэрыял (слайды, мультымедычныя прэзентацыі).

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці слухачоў.

У выніку асваення дысцыпліны ў слухача павінны быць сфарміраваны сацыяльна-асабовыя, акадэмічныя і прафесійныя кампетэнцыі.

Патрабаванні да фарміравання сацыяльна-асабовых кампетэнцый.

Слухач павінен:

ведаць ідэалогію беларускай дзяржавы, яе грамадскае прызначэнне, маральныя і правыя нормы, умець улічваць іх у сваёй прафесійнай дзейнасці;

умець арыентавацца ў працэсах і тэндэнцыях развіцця сучаснага грамадства;

умець выкладаць і адстойваць каштоўнасці, ідэі, прадстаўлення, якія складаюць аснову арганізацыі і дзейнасці беларускага грамадства і дзяржавы, валодаць якасцямі грамадзянскасці.

Патрабаванні да фарміравання акадэмічных кампетэнцый:

Слухачы павінны

ведаць гісторыю і асноўныя тэндэнцыі развіцця кніжнай культуры;

ведаць этапы станаўлення і развіцця кнігадрукавання і распаўсюджвання друкаванай прадукцыі на тэрыторыі Беларусі;

ведаць асноўныя этапы эвалюцыі бібліятэк і бібліятэчнай справы;

ведаць асноўныя мэты, задачы, функцыі, кірункі дзейнасці бібліятэк у розныя гістарычныя перыяды;

ведаць асноўныя тыпы і віды бібліятэк у іх гістарычным развіцці;

Патрабаванні да фарміравання прафесійных кампетэнцый.

Слухач павінен:

ведаць асаблівасці развіцця сетак і сістэм бібліятэк, якія існавалі на Беларусі ў розныя гістарычныя перыяды;

умець карыстацца асноўнымі паняццямі, звязанымі з гісторыяй кнігадрукавання і бібліятэчнай справы;

умець выкарыстоўваць веды па гісторыі кніжнай культуры у прафесійнай дзейнасці.

2 ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Канспект лекцый

Раздзел 1 Кнігадрукаванне ў XV–XX стст.

Тэма 1.1 Месца кнігі ў сістэме культуры

Паняцце “кніга” у розных значэннях. Кніга як прадукт працы і вынік грамадскага развіцця. Гістарычны шлях: ад прымітыўнасці да сучаснай дасканаленасці высокатэхналагічных сродкаў перадачы інфармацыі. Узаемадзеянне складнікаў: навука, літаратура, мастацтва – формы творчасці, якія ўвасабляюцца ў кнізе, – феномене культуры. Узнікненне і трансфармацыя фізікатэхнічных, хіміка-тэхналагічных спосабаў вырабу кнігі.

“Сутнасць кнігі ў тым, што яна ёсць спосаб адлюстравання і сродак фарміравання індывідуальнай, групавой і грамадскай свядомасці, і таму прырода яе ідэальная” (А.А.Белавіцкая). “Феномен” кнігі – усе матэрыяльна-прадметныя формы праявы сутнасці.

Асобнік кніжнага выдання – найбольш завершаная, “класічная”, матэрыяльна-прадметная форма існавання кнігі.

Найбольш значныя і неабходныя ў працэсе стварэння і быцця кнігі складнікі: аўтар–выдавец–чытач–культура. У некаторых выпадках прысутнічае яшчэ адно звяно – мецэнат, які спрыяе выданню, а нярэдка і стварэнню кнігі. Здараецца, што мецэнат і выдавец выступаюць у адной асобе; аднак ролю мецэната можа браць на сябе пісьменнік.

Кніга ствараецца аўтарам, выдаецца выдаўцом, спажываецца чытачом і існуе ў культуры, у сваю чаргу, фарміруючы яе.

З’яўленне пісьменства, а затым і кнігі было сапраўды велізарным крокам наперад у справе захавання і перадачы чалавечага вопыту. У старажытныя часы чалавечая памяць была адзіным сродкам захавання і перадачы грамадскага вопыту, інфармацыі аб падзеях і людзях. Гісторыя ведае так званыя непісьменныя цывілізацыі, дзе вялікая колькасць неабходных звестак проста вучылася на памяць жрацамі, законазнаўцамі, настаўнікамі, а на далёкія адлегласці дасылаліся “жывыя лісты” – ганцы.

Мастацтва пісьма, як і ўся старажытная сістэма ведаў, знаходзілася ў руках жрацоў. Ідэя літарнага ліста вырвала пісьмовую культуру з-пад манапольнай улады жрацоў. Літарны ліст атрымаў магутны ўсплёск на мяжы першага тысячагоддзя да н. э. У 1929 г. пры раскопках загінуўшага ў XIII ст. да н. э. старажытнага горада Угарыць былі знойдзены рэшткі клінапіснага алфавіту з 22 знакаў, якія абазначаюць асобныя літары. Само вынаходства датуецца гісторыкамі як самы ранні літарны алфавіт. Эгейскія плямёны, якія знішчылі Угарыт, падхапілі ідэю алфавіту і перадалі яе крыта-мікенцам, грэкам. У выніку паўстаў старажытнагрэцкі алфавіт, які стаў родапачынальнікам ўсіх алфавітаў свету.

Менавіта стварэнне алфавіту, а затым новых відаў матэрыялу, сярод якіх вынаходства паперы, спрыяла развіццю кнігі. Найбольш старажытным матэрыялам для кніг была, верагодна, гліна і яе вытворныя (чарапкі, кераміка).

Трыснёг і папірус увасабляюць эпоху ўзнікнення і росквіту найвялікшай цывілізацыі Старажытнага свету. Самыя раннія папірусныя скруткі датуюцца III тыс. да н. э. Некалькі пазней разам з папірусам атрымаў распаўсюджванне і матэрыял, зроблены са шкур маладых жывёл (цялятаў, коз, авечак, тусоў), – пергамент. Доўгі час папірус і пергамент ужываліся адначасова, але з III–IV ст., з прычыны заняпаду вытворчасці папірусу ў Егіпце, пергамент стаў вылучацца на першае месца. Росквіт пергаментнай кнігі пачынаецца з надыходам славянскай эры. Спачатку з пергаменту выраблялі скруткі, як з папірусу. Аднак з часам заўважылі, што, у адрозненне ад папірусу, на пергаменце лёгка пісаць з абодвух бакоў, ён добра сшываецца. Таму пергамент наразаўся на чатырохкутныя лісты, якія сшываліся паміж сабой. Так нарадзілася пануючая дагэтуль універсальная форма кнігі. Даступным матэрыялам для ліста была бяроза. Найбольшае распаўсюджванне берасцяныя кнігі атрымалі ў старажытных славян, а таксама ў народаў Паўночнай Індыі і датуюцца IX ст.

Вынаходству кнігадрукавання папярэднічала нямала распрацовак, накіраваных на механізаваў працэсу размнажэння кніг. Мяркуюць, што ксілаграфія, якая ўзнікла ў будыйскіх кляштарх Кітая пры дынастыі Танаў (618–907 гг.), была першым спосабам механічнага размнажэння тэкстаў. Друкаваную форму выраблялі шляхам выразання выпуклых элементаў малюнка (тэкставых знакаў) на гладкай драўлянай дошцы. Рэльефныя элементы змазвалі фарбай і затым шляхам прыцірання лістоў да дошкі атрымлівалі адбіткі.

У аснове сучасных тэхналогій набору тэксту ляжыць ідэя аб так званым рухомым шрыфце. Яна складаецца ў тым, што кожная літара алфавіту, кожны знак прыпынку і сімвал адліваецца ў выглядзе рэльефу на асобным металічным блоку. Гэты блок называецца “літарай”. Сабраныя ў радкі літары ўтвараюць так званы “металічны набор” – асобную старонку тэксту. На выступоўкі часткі літар наносіцца фарба, і яны прыціскаюцца да паперы, фармуецца друкаваная старонка тэксту.

Заслуга вынаходкі друкавання рухомымі літарамі належыць кітайскаму кавалю Бі Шэну і адносіцца да перыяду праўлення Чын Лі (1041–1049 гг.). Бі Шэн для кожнага знака вырабляў асобную літару з прастакутнага брусочка вязкай гліны, на якім ён выразаў рэльефны малюнак знака. Для кожнага знака ён захоўваў па некалькі літар (да 20). Перад друкаваннем Бі Шэн накладваў жалезную рамку на жалезную дошчачку, пакрытую сумессю смалы, воску і папяровага попелу. Затым ушчыльную адзін да аднаго ён укладваў літары ў рамку, трохі падаграваў дошку з рамкай для размякчэння клейкага складу і націскаў на набор у рамцы гладкай драўлянай дошчачкай, дамагаючыся

роўнай паверхні наборнага “поля”. Па заканчэнні друкавання, падагрэўшы дошчачку з наборам, Бі Шэн “разбіраў” набор, удараючы рукой па дошчачцы (літары выпадалі з размякчанай клейкай масы). Хоць у навуковай літаратуры па гісторыі кнігадрукавання не падвяргаецца сумневу факт вынаходкі Бі Шэнам друкавання рухомымі літарамі, да цяперашняга часу не выяўлена надрукаваных ім кніг або лістоў.

У XIII ст. у Кітаі друкавалі з формы, складзенай з асобных драўляных літар. Асобныя літары іерогліфаў складваліся ў асаблівыя скрыначкі. Іх ўсталёўвалі на паверхні круглага стала, які верціцца – наборнай касы. Пра гэта вядома з апублікаванага ў 1313 г. сачынення “Нун шу” Ван Чжэна (каля 1260-1330). Праца гэта была перавыдадзена ў Шанхаі ў 1994 г. і пераважна прысвечана пытанням сельскай гаспадаркі, але ў ёй ёсць раздзел, названы “кнігадрукаванне рухомым шрыфтам”. Першае выданне “Нун шу” пабачыла свет у 1314 г., пасля яно выпускалася неаднаразова.

Далейшае тэхнічнае развіццё друкавання рухомымі літарамі атрымала ў Карэі ў XV ст. на гэты конт вядома дастатковая колькасць дакументаў, а рэчавыя помнікі – кнігі XIV і XV стст., надрукаваныя металічнымі літарамі ў Карэі, захаваліся і да нашых дзён. З пасляслоўя да гэтых кніг вынікае, што літары з бронзы адліваліся ў вялікіх колькасцях.

Першай друкаванай кнігай лічаць тэкст, створаны ксілаграфічным спосабам у Карэі ў перыяд з 704 па 751 г.

Узнікненне кнігадрукавання (на Старажытным Усходзе ў XI ст., у Еўропе – з сярэдзіны XV ст.) прывяло да рэзкага росту выпуску кніг.

Тэма 1.2 Станаўленне і развіццё кнігадрукавання ў XV–XX стст.

Спосабы друкавання ў старажытнасці. Ксілаграфічны друк.

Сур'ёзна пачынае развівацца кнігадрукаванне пасля вынаходства металічных літар і простага спосабу іх вырабу шляхам адліўкі: дзенасць І. Гутэнберга (1400–1468).

Тэхнічная сутнасць вынаходкі І. Гутэнберга:

вынайшаў спосаб вырабу друкаванай формы шляхам набору тэксту асобнымі адліванымі літарамі;

ручны словалітны прыбор, з дапамогай якога ён адліваў (асобныя) металічныя літары;

друкаваны станок (прэс), на якім выраблялася адбіванне на паперу тэксту з набору, складзенага з асобных літар.

Шрубавыя прэсы, якія ўжываліся раней у вінаградарстве і ў папераробных майстэрнях, паслужылі базай для стварэння друкаванага станка.

Тым самым вынаходнік механізаваў друкаваны працэс.

Стварыўшы словалітную форму, І. Гутэнберг вырашыў праблему вырабу з адной матрыцы ў вялікіх колькасцях ідэнтычных літар. Асноўныя перавагі друку з наборных формаў наступныя:

палягчэнне працэсу вырабу формы з загадзя зробленых элементаў-літар (магчымасць іх працяглага і паўторнага выкарыстання);

спрашчэнне працэсу выпраўлення (карэктуры) формы;

уніфікацыя лістоў шляхам ліквідацыі разнабою ў напісанні аднайменных знакаў, паляпшэння якасці шрыфта і яго лёгкачытальнасць;

больш хуткае распаўсюджванне друку як сродка развіцця культуры народаў за кошт хуткасці набору і выгоды друку на станку;

магчымасць з вынаходствам станка друкавання на абодвух баках паперы.

Для набору тэксту па тэхналогіі Гутэнберга літары выстройваліся ў шэрагі. Для таго каб друк быў правільны, літары павінны быць люстранымі, набіралі іх у радкі справа налева. Такія шэрагі літар (радкоў тэксту) укладвалі адзін пад адным і атрымлівалі старонку, а затым усю прастакутную масу радкоў з усіх бакоў фіксавалі рамай. Для павелічэння прасторы паміж радкамі ўстаўляліся тонкія металічныя палоскі (шпоны). Гэты працэс (змены інтэрліньяжу) называлі “набіраць на шпону”. У прадстаўленай схеме не менш важнымі, чым друкаваныя, з’яўляюцца прабельныя элементы, ўжываліся, напрыклад, для стварэння водступаў і завяршэння няскончаных радкоў у канцы абзаца.

Інкунабулы – першыя друкаваныя кнігі. Распаўсюджванне кнігадрукавання ў Заходняй Еўропе ў XV ст. Друкарня Альда Мануцыя ў Венецыі. З’яўленне першых друкаваных кніг на кірыліцы. Швайпольт Фіоль.

Роля кнігі ў рэфармацыйным руху. Царкоўная цэнзура. “Індэкс забароненых кніг”. Стварэнне буйных выдавецкіх і друкарскіх прадпрыемстваў: Мануцыі ў Венецыі, Эцены ў Парыжы, Плантэны ў Антвэрпене і інш. Развіццё тэорыі і практыкі стварэння шрыфтоў. Кнігавыдавецкая дзейнасць Эльзевіраў. Заснаванне каралеўскай друкарні ў Парыжы. Мастацкае афармленне кніг у XVII ст.

Уплыў французскай культуры XVIII ст. на кніжную справу ў іншых краінах. Друкарская дзейнасць У. Керзана, Д. Баскервіля, Д. Бадоні, Б. Франкліна. Афармленне кніжнай прадукцыі. Французская ілюстраваная кніга. Выданні Уільяма Блейка.

Тэхнічныя вынаходствы ў галіне кнігадрукавання. Літаграфія. Развіццё палітычнай карыкатуры. Часопісы “Карыкатура” і “Шарывары”. Перыядычныя літаратурныя зборнікі – альманахі. “Альманах муз” Фрыдрыха Шылера. Выдавецкая дзейнасць П. Ларуса. Кніжныя гравюры Г. Дарэ.

Пачатак кнігадрукавання ў Маскве. “Апостал” (1564). Кнігадрукаванне ў Расіі ў першай палове XVII ст. Выдавецкая дзейнасць Сімяона Полацкага. Выпуск падручнікаў. Друкарская дзейнасць Іллі Капіевіча. Рэформа друку. Стварэнне грамадзянскага шрыфту. Кніга пятроўскага часу. Першая друкаваная газета “Ведамасці”. Стварэнне Расійскай акадэміі навук і акадэмічнай друкарні. Адкрыццё друкарні пры Маскоўскім універсітэце. Кнігавыдавецкая дзейнасць М. Навікова.

Выдавецкая справа ў першай палове XIX ст. Цэнзурны статут. Выдавецкая дзейнасць А. Смірдзіна і М. Някрасава. “Живописное обозрение” – першы ілюстраваны часопіс ў Расіі. Буйныя выдавецкія прадпрыемствы другой паловы XIX – пачатку XX ст. (М. Вольф, А. Маркс, А. Суворын, І. Сыцін і інш.). Прыватныя выдаўцы К. Салдаценкаў, Л. Панцялееў, Ф. Паўленкаў і інш. Часопіс “Мир искусства”. Асаблівасці мастацкага афармлення кніг.

Раздзел 2 Кнігадрукаванне Беларусі

Тэма 2.1 Кнігадрукаванне Беларусі (XVI – першая палова XVII ст.)

У 1517 годзе палачанін Францыск Скарына выдаў у Празе сваю першую кнігу, адкрыўшы эпоху беларускага кнігадрукавання. У 1521 годзе ён прыехаў у Вільню і заснаваў першую ў Вялікім Княстве Літоўскім друкарню. Неўзабаве на радзіме ў беларускага першадрукара з’явіліся паслядоўнікі.

У XVI стагоддзі ў Вялікім Княстве Літоўскім моцна павялічыўся попыт на кнігі. На гэта паўплывалі шматлікія эканамічныя і палітычныя фактары, у тым ліку распаўсюджванне рэфармацыі і абвастрэнне царкоўна-рэлігійнай барацьбы. Беларускія магнаты, грамадскія дзеячы, рэлігійныя арганізацыі пачалі актыўна ствараць друкарні і друкаваць кнігі на розных мовах, прызначаныя як для вышэйшых слаёў грамадства, так і для простага люду.

Асноўнай формай царкоўна-рэлігійнай рэфармацыі, якая зацвердзілася на Беларусі, стаў кальвінізм. Яго галоўнай сацыяльнай апорай была феадальная значь, частка дробнай і сярэдняй шляхты. Першую ў Беларусі кальвінісцкую друкарню ў канцы 1550-х гадоў заклаў у Брэсце магутны магнат Мікалай Радзівіл Чорны. Больш за 40 рэлігійных, гістарычных, прававых і палемічных кніг на польскай і лацінскай мовах было выдадзена ў гэтай друкарні. Кнігі адрозніваліся вытанчанасцю і якасцю афармлення: у іх шырока выкарыстоўваліся рэнесансная графіка, наборны арнамент, застаўкі, канцоўкі, фігурная ксілаграфія, гатычны шрыфт.

У 1563 годзе для распаўсюджвання ідэй Рэфармацыі па ініцыятыве і на сродкі Мікалая Радзівіла Чорнага ў Брэсцкай друкарні была надрукавана сусветна вядомая Радзівілаўская (Брэсцкая) Біблія, якая ўяўляе сабой поўны тэкст Святога Пісання на польскай літаратурнай мове XVI стагоддзя. Гэтая Біблія стала адным з самых поўных і дасканалых выданняў свайго часу на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага. У ёй 738 старонак, 14 гравюр. З вялікім майстэрствам выкананы застаўкі, віньетки, вялікія літары-ініцыялы. На палях старонак размяшчаюцца каментары да тэксту. Гравюры з Радзівілаўскай Бібліі “Патоп”, “Калена Ізраілевыя”, “фантан” прызнаныя шэдэўрамі беларускай графікі. Упершыню ў гісторыі кнігадрукавання ў Беларусі ў Брэсцкай Бібліі змешчаны прадметныя паказальнікі. Экзэмпляры або фрагменты гэтага рэдкага выдання, якія дайшлі да нашага

часу складаюць прадмет гонару бібліятэк і архіваў Мінска, Вільні, Кракава, Масквы, Санкт-Пецярбурга.

У 1560 годзе Нясвіжскім старастам Матэем Кавячынскім і кальвінісцкім прапаведнікам Лаўрэнціем Крышкоўскім была заснавана Нясвіжская друкарня – першая на тэрыторыі Беларусі друкарня, якая выкарыстоўвала кірылічны шрыфт. Некаторы час яе кіраўніком быў Сымон Будны – мысліцель эпохі Адраджэння, рэлігійны рэфарматар, філолаг, педагог, паэт, які пачынаючы з сярэдзіны 1560-х гадоў стаў адным з ідэйных лідараў радыкальнай плыні ў беларускім пратэстантызме. У 1562 годзе ён выпусціў у свет свой “Катэхізіс” – першую на тэрыторыі Беларусі кнігу, выдадзеную на беларускай мове. Затым выйшла яго кніга “Аб апраўданні грэшнага чалавека перад Богам”. У 1563–1571 гадах друкарняй кіраваў Даніэль Ланчыцкі, які выпусціў 11 выданняў на польскай і лацінскай мовах, пераважна палемічную пратэстанцкую публіцыстыку. Нясвіжская друкарня спыніла сваё існаванне па ініцыятыве Мікалая Крыштофа Радзівіла Сіроткі. Яе абсталяванне ў 1572 годзе было прададзена Яну Кішцы, які заснаваў Лоскую друкарню.

У XVI–XVII стст. на тэрыторыі ВКЛ пры праваслаўных цэрквах і манастырах узнікалі брацтвы. Яны вялі культурна-асветніцкую дзейнасць, адкрывалі школы, друкарні, бібліятэкі.

Друкарні існавалі ў розных гарадах і мястэчках Беларусі – Лоску, Любчы, Бялынічах, Ашмянах. У маёнтку Цяпіна (цяпер Чашніцкі раён Віцебскай вобласці) паслядоўнік Ф. Скарыны Васіль Цяпінскі (1530-я гг. – каля 1600) у 1570-я гг. пераклаў і выдаў “Евангелле” на дзвюх мовах: царкоўнаславянскай і беларускай. Прадмова да гэтага выдання стала лепшым узорам патрыятычнай публіцыстыкі. В. Цяпінскі выступаў за ўмацаванне грамадскіх пазіцый беларускай мовы, павелічэнне колькасці школ, распаўсюджванне пісьменства, развіваў ідэю служэння радзіме.

Вядомым кнігавыдаўцом-асветнікам быў Іван Фёдараў (каля 1510–1583). Адукацыю І. Фёдараў атрымаў у Кракаўскім універсітэце, які скончыў у 1532 г. са ступенню бакалаўра. Лёс накіраваў яго ў Маскву. Там разам з Пятром Мсціслаўцам ён выдаў першую дакладна датаваную рускую друкаваную кнігу – “Апостал” (1564). Затым па запрашэнні магната Рыгора Хадкевіча друкары арганізавалі выданне кніг для праваслаўных цэркваў у Заблудаве (Польшча). Тут у 1569 г. выйшла “Евангелле вучыцельнае”. У канцы 1572 г. Іван Фёдараў пераехаў у Львоў, дзе паклаў пачатак украінскаму кнігадрукаванню. Ураджэнец Мсціслава Пётр Цімафеевіч Мсціславец быў запрошаны ў Вільню купцамі Мамонічамі. На іх сродкі ён адкрыў знакамітую друкарню, у якой былі выдадзены Статут ВКЛ 1588 г., а таксама “Евангелле” і “Псалтыр”.

У 1619 г. у мястэчку Еўе каля Вільні Мялецкій Сматрыцкі выдаў кнігу “Граматыкі славенскія...”, якая на працягу двух стагоддзяў служыла

падручнікам па славянскім мовазнаўстве. Па ёй, у прыватнасці, вучыўся М. Ламаносаў.

Кнігавыдавецкую справу Скарыны развіваў ураджэнец Магілёва Спірыдон Собаль. Спачатку ў Кіеве, а затым у Куцеінскім манастыры пад Оршай і ў Буйніцкай друкарні пад Магілёвам ён выдаваў кнігі маральна-павучальнага і рэлігійнага зместу. Сярод іх – “Псалтыр” , “Буквар”, “Часаслоў”. Напісаны і выдадзены ім “Буквар” стаў вядомы не толькі беларусам, украінцам, рускім, але і замежнаму чытачу. Спірыдон Собаль упершыню ўжыў слова “буквар”.

Таксама ў Вільні дзейнічала друкарня Васіля Галабурды. Шмат выданняў было выпушчана Святадухаўскім праваслаўным манастыром і Віленскай іезуіцкай акадэміяй.

Брацкія друкарні ў асноўным выкарыстоўвалі кірылічныя шрыфты, друкавалі кнігі на зразумелай народу “русінскай” (беларускай, беларуска-ўкраінскай) або царкоўна-славянскай мове. Яны выдавалі кнігі паменшанага фармату, што рабіла брацкія выданні зручнымі ў выкарыстанні, больш таннымі і даступнымі.

Наступныя звесткі аб адной з мінскіх друкарняў звязаны з дзейнасцю ордэна базыльянаў. З другой паловы XVI стагоддзя ў ВКЛ разгарнулася Контррэфармацыя, і ў кнігавыдавецкую справу актыўна ўключыліся каталіцкія ордэны. Асабліва вылучаўся ордэн базыльянаў, які за 1628–1800 гады надрукаваў каля 1080 кніг, прычым 40% з іх складала свецкая літаратура. У Мінску ў канцы XVIII ст. ордэнам базыльян было выпушчана 22 (па іншых дадзеных – 14) кніг на польскай і лацінскай мовах.

З другой паловы XVII стагоддзя кнігадрукаванне ў ВКЛ уступіла ў паласу зацяжнага крызісу, які супаў з агульным сацыяльна-эканамічным крызісам Рэчы Паспалітай. Працяглыя войны, пагаршэнне грамадска-палітычных умоў прывялі да спусташэння братэрства, да спынення дзейнасці амаль усіх брацкіх друкарняў.

У полацкім Музеі беларускага кнігадрукавання можна пабачыць унікальныя рукапісныя і друкаваныя кнігі, якія дайшлі да нас з даўніх часоў. Тут захоўваецца калекцыя рукапісных і старадрукаваных кніг, у якой:

знакамітыя Радзівілаўскія летапісы (хронікі) – адзін з найбольш цікавых гістарычных дакументаў аб беларускіх землях;

“Евангелле вучыцельнае” 1595 года, выдадзенае ў віленскай друкарні братаў Мамонічаў;

Венецыянскае выданне Гераніма Фалецкага “12 прамоваў” 1558 года;

творы Гарацыя, выдадзеныя ў 1803 годзе ў Полацкай езуіцкай друкарні.

Самы вялікі збор кніг на рускай мове за межамі Расіі сабраны і захоўваецца ў Нацыянальнай бібліятэцы Рэспублікі Беларусь.

Тэма 2.2 Развіццё кнігадрукавання Беларусі ў другой палове XVII – пачатку XX ст.

Пасля далучэння беларускіх земляў да Расійскай імперыі нацыянальна-культурнае развіццё Беларусі аказалася пад уплывам новых абставін, звязаных са знешнімі цывілізацыйнымі працэсамі. Польская мова была мовай пераважнай часткі адукаванага насельніцтва Беларусі, кнігадрукавання.

Распаўсюджванне рускай культуры на далучанай тэрыторыі адбывалася праз польскае пасярэдніцтва: пераклад рускіх кніг, друк руска-польскіх выданняў.

Дадзены перыяд падзяляецца на тры наступныя этапы беларускага кнігавыдання: першы – 1795-1864, другі – 1865-1904, трэці – 1905-1917 гг. Першы этап характарызуецца як сацыяльна-эканамічнымі, палітычнымі, так і культурнымі зменамі, звязанымі з уваходжаннем у склад Расійскай імперыі. Што тычыцца кнігавыдання, то ў пачатку XIX ст. царскі ўрад пачынае ажыццяўляць рэформу друку і кнігавыдавецкай справы.

Згодна з урадавым загадам ад 31 сакавіка 1801 г. і 9 лютага 1802 г. была па сутнасці скасавана Кацярынінская забарона вольнага (прыватнага) друку, якая дзейнічала у 1783-1796 гг., і было дазволена прыватнае кнігадрукаванне. Загад 1807 г. абавязваў губернатараў выдзяляць сродкі на заснаванне і ўтрыманне дзяржаўных друкарняў – губернскіх, якія дзейнічалі пры губернскіх упраўленнях.

Неабходна адзначыць, што наступныя цэнзурныя статуты 1826 і 1828 гг. насілі ў адносінах да зместу кнігі больш рэакцыйны характар. Адначасова 1850–1860-я гг. адзначаны высокай культурнай актыўнасцю мясцовых літаратараў: В. Сыракомля, В. Дунін-Марцінкевіч і інш.

Другі этап беларускага кнігавыдання (1865-1904) характарызуецца наступнымі сацыяльна-эканамічнымі, палітычнымі і культурнымі зменамі: рэзкі спад у дзейнасці прыватнага кнігавыдання другой паловы 1860-х пачатку 1870-х гг. змяняецца паступальным ростам выпуску кнігавыдавецкай прадукцыі і развіццём кнігавыдавецкай сферы.

Новы ўздым кнігавыдання можна ўжо адзначыць у апошняй трэці XIX ст., калі назіраецца значны рост паліграфічнай базы.

Трэці этап кнігавыдання (1905-1917) звязаны з рэвалюцыйнымі заваёвамі свабоды друку і вызначаецца надзвычай хуткімі тэмпамі яго развіцця. Новыя змены, унесеныя ў кнігавыданне падзеямі 1905 г., зрабілі магчымым ажыццяўленне друку на мясцовых мовах, дзякуючы чаму кнігавыданне набыло дэмакратычны і рознамоўны характар, узмацнілася беларускамоўная плынь у кнігавыданні.

Раздел 3 Гісторыя бібліятэчнай справы Беларусі

Тэма 3.1 Станаўленне і развіццё бібліятэк на беларускіх землях у XVI – першай палове XVII ст.

Бібліятэчная справа на тэрыторыі сучаснай Беларусі мае глыбокія гістарычныя карані.

Першай з вядомых нам бібліятэк на тэрыторыі заходніх земляў Русі была бібліятэка Полацкага Сафійскага сабора. Частка кніг гэтай бібліятэкі захавалася і да нашых дзён. Ефрасіння Полацкая арганізавала перапіску кніг у заснаваным ёю ў сярэдзіне XII стагоддзя Спаскім манастыры. Пры кляштары існавала школа, якая рыхтавала манахінь для перапіскі кніг.

Даследчыкі мяркуюць, што бібліятэка была створана ў год заснавання сабора – 1066 г. У бібліятэцы Полацкага Сафійскага сабора разам з найкаштоўнейшымі кнігамі еўрапейскага паходжання захоўваліся рукапісныя кнігі, створаныя на беларускіх землях, у тым ліку ў скрыпторыі Еўфрасінні Полацкай.

Аналіз сацыякультурнай, палітычнай і эканамічнай сітуацыі, якая склалася на беларускіх землях у X–XVI стст., дазваляе выказаць здагадку, што ў бібліятэцы Полацкага Сафійскага сабора знаходзіўся найбольш поўны збор рукапісных кніг, створаных і існаваўшых ў той час на тэрыторыі Беларусі, што дазваляе разглядаць яе як першую папярэдніцу Нацыянальнай бібліятэкі нашай краіны.

На жаль, найстаражытнейшая на ўсходнеславянскіх землях і найбагацейшая па сваіх калекцыях бібліятэка – бібліятэка Полацкага Сафійскага сабора, – створаная ў XI ст., якая праіснавала на тэрыторыі Беларусі больш за 500 гадоў, у 1579 г. загінула, а ацалелыя кнігі былі вывезены з Беларусі.

Захаваныя ў Варшаве і Львове рукапісныя кнігі Полацкага Сафійскага сабора, а таксама апублікаваныя ў канцы XVI–XVII ст. матэрыялы пра бібліятэку, вынікі даследаванняў сучасных кнігазнаўцаў з'яўляюцца найкаштоўнейшым матэрыялам для правядзення бібліяграфічнай рэканструкцыі кніжных калекцый бібліятэкі. Правядзенне такой рэканструкцыі і вывучэнне гісторыі бібліятэкі Полацкага Сафійскага сабора з'яўляецца адной з актуальных задач сучаснага беларускага бібліятэказнаўства.

У XI–XII стст. бібліятэкі існавалі ў Турава-пінскім княстве, а таксама ў Мінскім, Гродзенскім княствах. Невялікая бібліятэка была пры Праабражэнскай царкве ў Тураве. У ёй, напрыклад, захоўвалася Тураўскае евангелле XI ст.

Дамінуючую ролю ігралі манастырскія бібліятэкі. Найбольш буйнымі з іх былі бібліятэкі Слуцкага, Траецкага, Супрасльскага, Віцебскага, Маркоўскага, Жыровіцкага манастыроў. Манастырскія бібліятэкі ўяўлялі

сабой не толькі кніжныя зборы, майстэрні па перапісцы кніг, але і цэнтры распаўсюджвання пісьменнасці сярод насельніцтва.

Невялікія бібліятэкі былі створаны і пры збудаваных у XII стагоддзі ў Мінскім кафедральным саборы, Благовешчанскай царкве ў Віцебску, Барысаглебскай царкве на Каложы ў Гродне. Звесткі аб шматлікіх царкоўных бібліятэках не захаваліся, але наяўнасць іх бяспрэчна.

Кніжныя фонды манастырскіх бібліятэк у Беларусі ў многім былі ідэнтычнымі фондам такіх жа бібліятэк у Расіі, але ім былі ўласцівыя і свае асаблівасці, абумоўленыя нацыянальна-гістарычнымі ўмовамі развіцця беларускіх земляў. Аснову фонду складалі рэлігійныя кнігі, якія выкарыстоўваліся падчас царкоўных набажэнстваў. Такія кнігі меліся ў некалькіх экзэмплярах, часам нават у вялікай колькасці.

Тэма 3.2 Развіццё бібліятэк Беларусі ў другой палове XVII – XVIII ст.

У другой палове XVIII ст. у развіцці навукі і адукацыі ў Беларусі адбыліся значныя змены, звязаныя з распаўсюджваннем ідэй перадавых навукоўцаў Расіі і Заходняй Еўропы, якія станавіліся вядомымі нават у правінцыйных гарадах. Сачыненні Дэкарта, Спінозы, Вальтэра, Лока, французскіх матэрыялістаў і асветнікаў, Канта, Каперніка, Ньютана, Лавуазье, Ламаносава, Казельскага і многіх іншых мысляроў і прыродазнаўцаў чыталіся і вывучаліся, іх ідэй атрымлівалі адлюстраванне ў працах, навуковых даследаваннях і выступак мысляроў Беларусі.

Важную ролю ў распаўсюджванні кніг свецкага зместу адыграў новы шрыфт, адліты ў 1707 г. па даручэнні Пятра I пад кіраўніцтвам ураджэнца Беларусі Іллі Капіевіча (1651–1714) і які атрымаў у далейшым назву грамадзянскі. І. Капіевіч падрыхтаваў і выдаў «Уводзіны кароткія ва ўсякую гісторыю...» (1699), у якіх прыведзена вялікая колькасць звестак з гісторыі, геаграфіі, змешчаны каляндар, першы ў Расіі падручнік па арыфметыцы (1699), першыя слоўнікі, лепшы для свайго часу падручнік па Лацінскай граматыцы “*Latina grammatica...*”. Падручнікі, выдадзеныя Капіевічам, доўгі час выкарыстоўваліся ў расійскіх школах.

Як вызначыў прафесар Б. А. Варанцоў-Вельямінаў, менавіта І. Капіевіч выдаў першую на рускай мове карту зорнага неба (1699), што мела вялікае значэнне для пашырэння астранамічных ведаў у Расіі.

У Беларусі грамадзянскі шрыфт упершыню быў выкарыстаны ў Магілёўскай прыдворнай друкарні, заснаванай у 1774 г. пісьменнікам і навукоўцам-лінгвістам С. Богушам-Сестранцэвічам, які атрымаў дазвол друкаваць кнігі на сямі мовах.

У канцы XVIII ст. з ростам колькасці народных вучылішчаў павялічылася і колькасць бібліятэк. Бібліятэкі народных вучылішчаў сталі важнымі цэнтрамі распаўсюджвання прагрэсіўных ідэй рускіх і замежных мысляроў. У некаторых вучылішчах меліся значныя кніжныя сходы.

Асабліва шырока былі прадстаўлены руская і заходнееўрапейская (галоўным чынам французская) літаратура, філасофія і прыродазнаўства, на кнігі багаслоўскага зместу прыходзілася толькі каля 7%.

Настаўнікі сачылі за развіццём сацыялагічных, філасофскіх і педагогічных тэорый у Расіі і Заходняй Еўропе, выкарыстоўвалі літаратуру ў навучальных мэтах, пра што сведчыць, напрыклад, дакумент пад назвай “Кнігі, якія ўжываліся настаўнікамі Полацкага галоўнага вучылішча”, у якім разам з выданнямі, афіцыйна рэкамендаванымі статутам вучылішча, згадваюцца такія кнігі, як “Гісторыя ведаў, навук і мастацтваў кітайскіх”, “Аб электрычнай матэрыі” Лока, “Фізічныя лісты” Эйлера і іншыя творы. Усяго з 1789 па 1794 г. у вучэльні Беларусі з Пецярбурга паступіла каля 30 назваў падручнікаў і метадычных дапаможнікаў (17 тыс. экз.), а таксама вялікая колькасць розных табліц, прыбораў, карт, гербарыяў і калекцый.

Першай медыцынскай бібліятэкай у Беларусі з’яўляецца бібліятэка, створаная пры медыцынскай школе ў Гродне. За няпоўныя шэсць гадоў свайго існавання Гродзенская медыцынская школа і яе бібліятэка, якая налічвала 3 тыс. тамоў, адыгралі значную ролю ў развіцці навукі. У бібліятэцы меліся ўсе неабходныя кнігі для вывучэння натуральнай гісторыі і медыцыны, у тым ліку “Энцыклапедыя, або Тлумачальны слоўнік навук, мастацтваў і рамёстваў”, якая выдаецца бачнымі французскімі матэрыялістамі XVIII ст., энцыклапедыя Планшэ, рэдкія медыцынскія і астранамічныя выданні. Гэтай бібліятэкай захапляўся Швейцарскі навуковец І. Бярнулі, і менавіта тут ён пазнаёміўся з найноўшай кнігай “Флора Аўстрыі”. У 1781 г. Гродзенская медыцынская школа і бібліятэка былі пераведзены ў Вільню.

У 70-х гг. XVIII ст. Жыліберам быў закладзены ў ваколіцах Гродна батанічны сад, першы не толькі ў Беларусі, але і ва ўсёй Рэчы Паспалітай, які па колькасці і разнастайнасці сваіх калекцый не саступаў батанічным садам Еўропы. У 1778 г. сад налічваў каля 2000 відаў раслін, некаторыя з іх былі прывезены з Паўднёвай Амерыкі. Многія расліны былі дасланыя з Імператарскай Акадэміі навук, з якой Жылібер усталяваў навуковыя сувязі. Аб навуковых кантактах Гродзенскай медыцынскай школы з расійскімі навукоўцамі, аб ацэнцы спадчыны Жылібера ў Расіі сведчыць і той факт, што паведамленні аб лячэбных уласцівасцях мясцовых раслін і аб мінералах Беларусі, накіраваныя Ж.Э. Жыліберам у Пецярбургскую акадэмію навук, былі апублікаваныя ў “акадэмічных вестках” у 1780 г. на рускай і французскай мовах.

Важную ролю ў навуковай і вучэбнай рабоце Віленскай акадэміі іграла бібліятэка, якой карысталіся не толькі студэнты і прафесары, але і іншыя асобы. Пасля рэарганізацыі акадэміі ў 1773 г. палепшылася праца бібліятэкі: у ёй з’явілася больш кніг і навучальных дапаможнікаў па натуральных і гуманітарных навук, медыцыне. Важнай крыніцай папаўнення фондаў

бібліятэкі быў абавязковы экзэмпляр, які, згодна з пастановай сейма 1780 г., павінны былі перадаваць ёй ужо ўсе друкарні Вялікага Княства Літоўскага.

Шырокія навуковыя даследаванні ў Віленскай абсерваторыі праводзіў з 1765 г. яе дырэктар Марцін Пачобут-Адлянцікі (1728-1810), уражэнец Гродзенскага павета, палымяны папулярызатар астранамічных ведаў. Дзённікі яго назіранняў за 1772-1806 гг. складаюць 34 тамы.

У XVIII ст. працягвалася асветная дзейнасць Радзівілаў. Жонка караля Станіслава Радзівіла (1669–1719) Ганна Кацярына папоўніла Нясвіжскі Кніжны збор сваёй хатняй бібліятэкай з белай Падляскай, у якой былі прадстаўлены кнігі па гісторыі царквы, працы па эканоміцы, гісторыі і палітычнай геаграфіі, Юрыдычныя трактаты і заканадаўчыя дакументы. Ганна Кацярына Радзівіл штогод вылучала пэўную суму на куплю новых кніг. Па яе загадзе неаднаразова праводзіліся вопісы і складаліся каталогі архіўных і кніжных сходаў.

Атрымаўшы прывілей караля Аўгуста III, Міхал Казімір Радзівіл Рыбанька (1702-1762) у 1750 г. адкрыў друкарню і праз год падарыў яе іезуітам, пацвердзіўшы свой дар асаблівым запісам з патрабаваннем перадаваць два экзэмпляры надрукаваных кніг у бібліятэку Нясвіжскага замка. Яго жонка Францішка Уршуля Радзівіл (1705-1753) была жанчынай адукаванай, старалася распаўсюджаць цікавасць да літаратуры сярод свайго атачэння, навяла парадак у бібліятэцы, павялічыла колькасць кніг у ёй да 9 тыс. тамоў. Заўсёды нястомная ў чытанні кніг, выдадзеных на розных мовах, пра што сведчыць яе ўласная бібліятэка, якая складаецца з 2 тыс. кніг лепшых аўтараў, якія яна ўсё прачытала, яна сама часта брала прыро ў рукі, час ад часу пісала розныя паэтычныя творы.

Як паказвае даследчык Ф. Радзішэўскі, у 1750 г. бібліятэка ў Нясвіжы ўтрымоўвала больш за 14 тыс. тамоў. Для размяшчэння бібліятэкі ў 1749 г. быў пабудаваны асобны будынак. Бібліятэчная зала была ўпрыгожана некалькімі каласальнай велічыні фаянсавымі бюстамі старажытных філосафаў, вырабленымі на княжацкай фабрыцы.

Міхал Казімір Радзівіл атрымаў у спадчыну некалькі буйных сямейных архіваў і бібліятэк. Да яго перайшлі архіў і багаты Кніжны збор саксонскага военачальніка і дыпламата Я.Г. Флемінга (1667–1728), мужа яго сястры. У 1760 г. М.К. Радзівіл атрымаў маёмасць свайго брата Гераніма Фларыяна, у склад якога ўваходзіла буйная бібліятэка, якая раней захоўвалася ў маёнтку, а таксама архіў і бібліятэку біржанскай (Слуцкай) лініі Радзівілаў, якая перапынілася ў 1699 г. Асобныя выданні з гэтых бібліятэк цяпер захоўваюцца ў фондах ЦНБ НАН Беларусі.

Як адзначаюць даследчыкі, бібліятэка Нясвіжскай ардынацыі ў 1770 г. складалася з 20 тыс. тамоў кніг па розных галінах ведаў на розных еўрапейскіх мовах і значнай колькасці рукапісаў. У 1772 г. Нясвіжская бібліятэка як ваенны трафей была вывезена ў Санкт-Пецярбург і неўзабаве

па ўказе імператрыцы Кацярыны II перададзена Імператарскай Акадэміі навук.

Нясвіжская бібліятэка на працягу ўсяго XVIII ст. захоўвалася ў Акадэміі навук як адмысловая калекцыя, якая не адбівалася ў бібліятэчных каталогах.

Наяўнасць бібліятэкі ў XVIII ст. было характэрнай рысай адукаванага чалавека. Некаторыя прыватныя бібліятэкі Беларусі ўяўлялі сабой багатыя зборы, якія налічвалі дзясяткі тысяч тамоў.

Асабістыя бібліятэкі Сапегаў, Радзівілаў і многія іншыя былі даступныя для шырокага карыстання. Бібліятэку І. Храптовіча наведвалі навукоўцы, пісьменнікі, грамадскія дзеячы Беларусі і Польшчы. Некалькі разоў працаваў у бібліятэцы паэт Адам Міцкевіч.

Паэт і фалькларыст Ян Чачот з 1841 г. быў бібліятэкарам у Шчорсах. Існавала бібліятэка ў Шчорсах з другой паловы XVIII ст. да 1913 г. Заснаваў яе граф Іаахім Літавор Храптовіч (1729–1812), вядомы дзяржаўны і грамадскі дзеяч, філосаф, асветнік, бібліяфіл, рэфарматар. З мэтай актывізацыі навуковай дзейнасці і аб'яднання аднадумцаў Храптовіч заснаваў у канцы XVIII ст. у Варшаве “Таварыства сяброў навукі”, сам займаўся навукай, выступаў за пашырэнне прыродазнаўчых ведаў, укараняў рацыянальныя метады агратэхнікі і перапрацоўкі сельскагаспадарчай прадукцыі, быў адным з самых актыўных членаў Адукацыйнай камісіі, ператварыў свой маёнтак Шчорсы ў цэнтр культуры і навукі.

Падчас сваіх шматлікіх падарожжаў за мяжу І. Храптовіч не ўпускаў выпадку ўзбагаціць свой сход цікавымі і рэдкімі выданнямі з Германіі, Францыі і Італіі. Да самай смерці ён не пераставаў дбайна папаўняць сваю бібліятэку новымі набыткамі. У сваім радавым маёнтку Шчорсы Храптовіч пабудаваў замак з адмысловым памяшканнем для бібліятэкі, куды і перавёз яе з Варшавы.

Асновай каштоўнай калекцыі еўрапейскіх выданняў XVI–XVII стст. у зборы І. Храптовіча сталі рэдкія кнігі з найбагацейшай бібліятэкі рымскага кардынала Іосіфа Імперыялі, набытай пасля яго смерці ў 1737 г. Храптовіч купіў таксама збор польскага дзяржаўнага і рэлігійнага дзеяча, заснавальніка Варшаўскай публічнай бібліятэкі, біскупа Іосіфа Залускага, сасланага ў 1768 г. у Калугу, кнігі з бібліятэк каталіцкіх манастыроў.

У XVIII ст. вялікія кніжныя зборы знаходзіліся ў родавых маёнтках Сапегаў – Ружаны і Кодань. Як пісаў А. Кіркор, 12 верасня 1784 г. канцлер літоўскі князь А. Сапега прымаў у сваім маёнтку Ружаны караля Станіслава Аўгуста, кароль з цікаўнасцю разглядаў багатую бібліятэку, у якой было шмат бібліяграфічных рэдкасцяў, а таксама фамільны Сапезынскі архіў. У 1786 г. Аляксандр Сапега вырашыў перавесці з Ружан у Дзярэчын сваю асабістую рэзідэнцыю, пабудаваў палац па праекце архітэктара Бекера, перавёз багатую бібліятэку, якую пачаў збіраць яшчэ ў XVI ст. Леў Сапега, фамільны архіў, мастацкія палотны.

Перамены ў духоўным жыцці былі звязаны з пранікненнем у Беларусь ідэй новай заходнееўрапейскай навукі і філасофіі. У канцы XVIII ст. у Беларусі былі шырока распаўсюджаны вучэнні французскіх асветнікаў, прыродазнаўцаў, найбуйнейшых філосафаў Заходняй Еўропы, з аднаго боку, і перадавых мысляроў і грамадска-палітычных дзеячаў Расіі – з другога.

Тэма 3.3 Дзейнасць бібліятэк Беларусі ў 1801–1860 гг.

З уключэннем беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі дзейнасць беларускіх бібліятэк стала будавацца ў адпаведнасці з яе заканадаўствам. Ліберальная палітыка расійскага ўрада ў пачатку гэтага перыяду садзейнічала захаванню бібліятэк, якія дзейнічалі ў той час на беларускіх землях. Аднак паступова расійскія ўлады пачалі праводзіць больш жорсткую палітыку, якая выявілася ў чыстцы фондаў і закрыцці непажаданых бібліятэк. Узамен ствараліся бібліятэкі, дзейнасць якіх была накіравана на барацьбу з “польскім духам” і распаўсюджванне ідэй рускага самадзяржаўя.

Трагічныя падзеі ў развіцці бібліятэк Беларусі ў першай трэці XIX ст. звязаны з Айчынай вайной 1812 года. Беларускія землі сталі арэнай жорсткіх баёў рускіх войскаў з арміяй Напалеона, у выніку чаго былі разбураны многія гарады і вёскі, спустошаныя маёнткі, саборы, манастыры, навучальныя ўстановы і іх бібліятэкі. Салдаты варагуючых армій, спыняючыся на пастой у грамадскіх будынках, у халодныя восеньскія і зімовыя ночы для падтрымання цяпла часта кідалі ў печы замест дроў кнігі. Ваенныя дзеянні прывялі да актывізацыі нацыянальна-вызваленчага руху, абвастрэння сацыяльнай барацьбы і рэлігійнага супрацьстаяння. Супрацьлеглыя бакі, выкарыстоўваючы безуладдзе, грамілі і палілі не толькі маёнткі, але і школы, друкарні сваіх ідэйных праціўнікаў, знішчалі бібліятэкі.

У сувязі з умацненнем нацыянальна-вызваленчага руху на тэрыторыі былой Рэчы Паспалітай напярэдадні і падчас вайны 1812 г. царскі ўрад пасля яе заканчэння прыняў шэраг мер, накіраваных на падаўленне іншадумства і ўмацаванне расійскай улады ў заходніх губернях. Акрамя карных акцый супраць шляхты і духавенства, якія выступалі супраць Расійскай імперыі, былі прыняты меры, якія абмяжоўваюць дзейнасць навучальных устаноў Віленскай навучальнай акругі, у першую чаргу Віленскага ўніверсітэта, выкладчыкі і студэнты якога актыўна ўдзельнічалі ў нацыянальна-вызваленчым руху. У 1817 г. у Расіі для кіраўніцтва асветай было створана Міністэрства духоўных спраў і народнай асветы, якое прадпісала царкоўнаслужцелям усталяваць строгі нагляд за навучальнымі ўстановамі і бібліятэкамі. Створаны пры Міністэрстве вучоны камітэт выдаваў спісы кніг, якія падлягаюць канфіскацыі з бібліятэк навучальных устаноў. Дадзеныя меры адмоўна адбіліся на дзейнасці бібліятэк краю.

Нягледзячы на гэта, у першай трэці XIX ст. на беларускіх землях, асабліва ў рэлігійнай сферы, шмат у чым захаваліся адносіны, характэрныя для ранейшага гістарычнага перыяду. Як і раней, працягвалі функцыянаваць

бібліятэкі розных хрысціянскіх канфесій – рымска-каталіцкай, грэка-каталіцкай, пратэстанцкай і праваслаўнай цэркваў. Аж да 1830-х гг. на беларускіх землях значная колькасць навучальных устаноў і бібліятэк заставалася ў падпарадкаванні каталіцкага духавенства. Працягвалі сваю працу і бібліятэкі ордэна базыльянаў грэка-каталіцкай царквы, у тым ліку найстаражытныя бібліятэкі найбуйнейшых манастыроў – Жыровіцкага, Лаўрышаўскага і Супрасльскага.

Разам з бібліятэкамі сабораў і манастыроў асноўнымі цэнтрамі бібліятэчнага абслугоўвання насельніцтва Беларусі ў той час з'яўляліся бібліятэкі навучальных устаноў. Пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай у 1770-х гг. на тэрыторыі Беларусі ў дадатак да існуючых навучальных устаноў былі створаны больш за 20 невялікіх рускіх школ у Віцебску, Суражы, Дрысе і іншых гарадах. У 1789-1793 гг. адкрылася яшчэ 8 галоўных чатырохкласных і малых двухкласных народных вучылішчаў у Магілёве, Полацку, Віцебску, Оршы, Капылі, Чэрыкаве, Чавусах і Мсціславе. Усяго ж у першай трэці XIX ст. на тэрыторыі Беларусі было адкрыта 6 новых гімназій і 17 павятовых вучылішчаў. Раней створаныя навучальныя ўстановы падвяргаліся паступовай рэарганізацыі. Так, Віцебскае, Мінскае, Жыровіцкае, Гродзенскае вучылішча былі ператвораныя ў гімназіі, а навучальныя ўстановы былой Адукацыйнай камісіі – у вучылішчы. У свецкія навучальныя ўстановы таксама ператварыліся навучальныя ўстановы ордэна езуітаў, ліквідаванага ў Расіі пасля вайны 1812 года.

У 1828 г. у Віленскай навучальнай акрузе быў прыняты новы школьны статут і скончана школьная рэформа, распачатая ў пачатку стагоддзя. Адным з яе вынікаў стала Пераўтварэнне каталіцкіх навучальных устаноў у свецкія гімназіі і павятовыя вучылішчы.

Ствараемыя пры адкрытых вучылішчах бібліятэкі камплектаваліся ў асноўным кнігамі расійскіх аўтараў, якія паступаюць з Санкт-Пецярбурга. Кніжныя калекцыі асобных з іх – Полацкага, Віцебскага, Магілёўскага вучылішчаў – хутка дасягнулі некалькіх сотняў тамоў. Так, фонд бібліятэкі Полацкага чатырохкласнага вучылішча налічваў 425 кніг, 80% якіх складалі выданні свецкага характару. Усяго ж з 1789 па 1794 г. у бібліятэкі вучылішчаў Беларусі з Расіі паступіла каля 30 падручнікаў і дапаможнікаў у колькасці 17 тыс. экзэмпляраў.

Павышэнне статусу вучылішчаў пасля пераўтварэння іх у гімназіі спрыяла росту фондаў бібліятэк і паляпшэнню іх утрымання. Так, фонд Віцебскай гімназіі за перыяд з 1808 па 1815 г. павялічыўся з 342 да 745 тамоў. Разам з гэтым рэарганізацыя навучальных устаноў каталіцкай царквы ў свецкія суправаджалася адабраннем з фондаў бібліятэк каталіцкіх выданняў. Кнігі таксама канфіскоўваліся з бібліятэк іншых навучальных устаноў у адпаведнасці са спісамі забароненых кніг, якія публікаваліся Міністэрствам духоўных спраў і народнай асветы.

Адной з найбуйнейшых бібліятэк Беларусі ў той час з'яўлялася бібліятэка Полацкага езуіцкага калегіума, заснаванага ў 1580 годзе. У 1812 г. Аляксандр I санкцыянаваў рэарганізацыю Полацкага езуіцкага калегіума ў акадэмію з прускім універсітэтам, якая да 1820 г. фактычна з'яўлялася цэнтрам новай навучальнай акругі. Пры Акадэміі знаходзілася буйная бібліятэка, якая папаўнялася ў асноўным выданнямі езуіцкай друкарні.

У 1813 г. у ёй налічвалася каля 40 тыс. кніг. Пасля заканчэння вайны 1812 г. езуіты за супрацоўніцтва з Напалеонам былі выгнаныя з Расіі, а іх маёмасць канфіскавана. Разам з іншымі навучальнымі ўстановамі спыніла сваю дзейнасць і Полацкая акадэмія. Пасля яе закрыцця ў 1820 г. уся маёмасць была перададзена ў казну: друкарню адправілі ў Кіеў, каштоўныя творы мастацтва – у Пецярбург, у Імператарскую Акадэмію мастацтваў.

Як сведчаць гісторыкі, з бібліятэкі Полацкай акадэміі было вывезена 257 пудоў кніг. Так спыніла сваё існаванне першая ўніверсітэцкая бібліятэка на тэрыторыі сучаснай Беларусі.

Найбуйнейшай жа бібліятэкай на беларускіх землях у разгляданы перыяд працягвала заставацца бібліятэка Віленскага ўніверсітэта – цэнтра асветы, навукі і культуры Беларусі і Літвы на працягу апошніх стагоддзяў. Пасля другога і трэцяга падзелаў Рэчы Паспалітай галоўная школа, падпарадкаваная расійскаму ўраду, стала называцца галоўнай Віленскай школай. У 1803 г. Школа была ператворана ва ўніверсітэт, і стала расці роля яго бібліятэкі як вучэбнай і навуковай лабараторыі, цэнтра асветы. За перыяд з 1803 па 1832 г. фонд бібліятэкі павялічыўся ў пяць разоў і дасягнуў 60 тыс. экзэмпляраў. Змяніўся і склад фонду: калі раней 80% кніг мелі тэалагічны характар, то да 1831 г. доля такіх кніг паменшылася да 20%. Значную частку фонду складалі кнігі па прыродазнаўчых навук, творы гуманістаў і асветнікаў, мастацкая літаратура. Больш за 1/3 кніг былі на французскай мове, мелася нямала кніг на іншых заходнееўрапейскіх мовах.

Пасля падаўлення паўстання 1830-1831 гг. у заходніх губернях Расіі царскі ўрад перайшоў да актыўнага ажыццяўлення палітыкі русіфікацыі, накіраванай на аслабленне польскага ўплыву і ўмацаванне рускага самадзяржаўя. У 1832 г. па імператарскім указе былі адпраўленыя ў глыб краіны, галоўным чынам у Пецярбург, каштоўнасці больш чым з 200 манастыроў, многіх шляхецкіх маёнткаў (архівы, кніжныя зборы, творы мастацтва).

Вывезлі самыя каштоўныя кнігі і рукапісы, радавыя архівы і бібліятэкі Радзівілаў, Сапегаў, Агінскіх, Плятэраў, У. Ржэвускага, К. Нямцэвіча, К. Валовіча і інш. У маі 1832 г. быў зачынены Віленскі ўніверсітэт, ліквідавана Віленская навучальная акруга.

У 1833 г. на тэрыторыі Беларусі ў якасці афіцыйнай ўвялі рускую мову і забаранілі карыстацца польскай; беларуская мова працягвала захоўвацца толькі ў вуснай форме ў асяроддзі простага люду. У 1840 г. быў выдадзены царскі ўказ, які забараняе ўжыванне назваў “беларускія губерні” і “літоўскія

губерні”, і ўведзена новая назва для Беларусі і Літвы “Паўночна-Заходні край”.

Палітыка, якая праводзіцца ўрадам Расійскай імперыі на беларускіх землях, адбілася ў першую чаргу на дзейнасці бібліятэк хрысціянскіх канфесій. Падавіўшы паўстанне, царскі ўрад распачаў шэраг мер, накіраваных на ўзмацненне ідэалагічнага ўплыву на жыхароў беларускіх зямель, якія ў большасці сваёй знаходзіліся пад крылом не Рускай Праваслаўнай Царквы, а Рымска- і грэкакаталіцкай цэркваў. Полацкі царкоўны сабор Рускай Праваслаўнай Царквы ў 1839 г. прыняў рашэнне аб скасаванні Грэка-каталіцкай Царквы. Разам з саборамі, манастырамі, навучальнымі ўстановамі і друкарнямі зачыніліся і бібліятэкі. Дзякуючы шэрагу рэформаў, у тым ліку ў сферы асветы, быў абмежаваны ўплыў на грамадства каталіцкай царквы і яе ордэнаў. У выніку распаўсюджвання свецкай адукацыі, адкрыцця ў гарадах рускіх школ і бібліятэк ўплыў каталіцкага духавенства на асвету таксама аслабла.

Пасля пасяджэння Сабора Рускай Праваслаўнай Царквы ў Полацку ў 1839 г., які фактычна дэанасаваў рашэнні Брэсцкай уніі 1596 г. і абвясціў аб зліцці праваслаўнай і грэкакаталіцкай цэркваў, пачаўся новы этап у развіцці царкоўных і манастырскіх бібліятэк Беларусі – працэс пераходу ўніяцкіх сабораў і манастыроў у праваслаўе, працэс складаны па сваім змесце і шмат у чым трагічны для бібліятэк.

З 1841 г. і да канца 1850-х гг. па ініцыятыве мітрапаліта І. Сямашкі адбывалася масавае знішчэнне найбагацейшай беларускай уніятыкі. Канфіскаваныя царкоўнай цэнзурай грэкакаталіцкія кнігі з усіх канцоў Беларусі сталі звазіць у Жыровіцкі манастыр. Каштоўныя выданні, якія прадстаўлялі цікавасць, вывезлі і перадалі ў Пецябург і Кіеў, а таксама часткова ў Вільню. У 1850-1860-я гг. і х лёгка можна было набыць у букіністычных крамах Вільні, а 40 тыс. тамоў кніг і каштоўныя рукапісы з базыльянскіх манастыроў трапілі ў створаную Віленскую публічную бібліятэку.

Пакінутыя выданні спачатку проста ляжалі без нагляду, але так як кнігі паступова пачалі расцягваць па дамах, то было прынята рашэнне аб іх поўным знішчэнні. Па афіцыйных дадзеных, за перыяд 1841-1857 гг. было спалена больш за 2 тыс. кніг. Да канца 1860-х гг. у Беларусі фактычна не засталася бібліятэк, якія не падвергліся царкоўнай цэнзуры.

Пра трагічны лёс бібліятэк грэка-каталіцкай царквы сведчыць гісторыя найбуйнейшых з іх – бібліятэк Жыровіцкага Свята-Успенскага, Лаўрышаўскага Святаелісееўскага, Супрасльскага Благавешчанскага манастыроў.

Прыгнэту ўніятаў, які пачаўся пасля падаўлення паўстання 1831 г. і Полацкага сабора 1839 г., стаў пачаткам распаўсюджвання фондаў бібліятэкі Жыровіцкага манастыра, створанай у XVI ст. Беларускім Праваслаўным магнатам Солтанам і якая налічвае ў сваіх фондах на мяжы XVIII-XIX стст.

3867 тамоў друкаваных выданняў і 537 рукапісаў. З яе фондаў, як і з фондаў іншых бібліятэк уніяцкіх, царкоўная цэнзура канфіскавала шматлікія экзэмпляры кніг. Частка рэдкіх і старадаўніх кніг з бібліятэкі манастыра была перададзена ў бібліятэку Імператарскай Акадэміі навук у Пецярбургу. Астатняя частка калекцыі паступова прыходзіла ў беспарадак, кнігі з яе канфіскоўваліся рознымі асобамі, у тым ліку з мэтай нажывы.

У 1840-х гг. рэшткі былой бібліятэкі манастыра былі перададзены Жыровіцкую семінарыю. У 1845 г. у сувязі з пераводам духоўнай семінарыі з Жыровіч у Вільню частку кніг вывезлі ў Віленскі Свята-Траецкі манастыр, 40 царкоўнаславянскіх рукапісных кніг з іх ліку ў 1878 г. перадалі ў Віленскую публічную бібліятэку, А тая, што засталіся ў Беларусі асобнікі з калекцыі манастыра (каля 300) – у бібліятэку Жыровіцкага духоўнага вучылішча. Сярод іх асабліва вылучалася калекцыя кніг, выдадзеных у Варшаве ў 1738 г. ордэнам піяраў, а таксама багаты збор рэдкіх энцыклапедычных і лінгвістычных слоўнікаў XVI-XVII стст. пасля падзей 1917 г. сляды бібліятэкі Жыровіцкага духоўнага вучылішча, як і мноства іншых бібліятэк рэлігійных канфесій, губляюцца. Воляю лёсаў кнігі з яе апынуліся ў бібліятэках Расіі, Літвы, Польшчы і Украіны. На сённяшні дзень вядомыя 52 рукапісныя кнігі з 537, якія значыліся ў вопісу бібліятэкі 1810 г., і больш за 100 друкаваных кніг. Яны знаходзяцца ў бібліятэцы Акадэміі навук Літвы ім. Урублеўскіх, Санкт-Пецярбургскім філіяле Інстытута расійскай гісторыі Расійскай акадэміі навук, бібліятэцы Расійскай акадэміі навук (БАН) у Санкт-Пецярбургу, Расійскай Дзяржаўнай бібліятэцы (РДБ) у Маскве і інш.

На працягу стагоддзяў фарміраваліся фонды бібліятэкі Лаўрышаўскага манастыра – аднаго з самых старажытных беларускіх манастыроў. У сярэдзіне 1830-х гг., як і іншыя грэка-каталіцкія храмы, манастыр быў зачынены, а маёмасць канфіскавана. Звестак аб далейшым лёсе бібліятэкі не захавалася.

Разам з працэсам скасавання грэка-каталіцкіх сабораў і манастыроў таксама ўзмацніўся ціск на рымска-каталіцкую і пратэстанцкую царквы. Частка фондаў іх бібліятэк была знішчана, а некаторыя кнігі апынуліся ў прыватных ці грамадскіх сходах. Так, напрыклад, у бібліятэку Жыровіцкага манастыра была перададзена найбагацейшая бібліятэка Брэсцкага езуіцкага калегіума, якая ў далейшым падзяліла долю Жыровіцкай калекцыі.

Сацыяльна-эканамічныя пераўтварэнні, якія адбываліся ў той час у Расійскай імперыі, выклікалі аб'ектыўную неабходнасць у пашырэнні грамадскага карыстання кнігамі. Так паўстала ідэя “... адкрыцця ў губернях публічных бібліятэк для чытання...”, аўтарам якой з'яўляўся прэзідэнт імператарскага Вольнага эканамічнага грамадства адмірал Н. Мардвінаў. У красавіку 1830 г. ён унёс на разгляд Міністэрства ўнутраных спраў (у апецы якога ў той час знаходзіліся бібліятэкі) прапанову аб стварэнні ў Расіі сеткі публічных бібліятэк, забеспячэнне дзейнасці якіх

прапаноўвалася ажыццяўляць за кошт платнага абслугоўвання карыстальнікаў бібліятэк і добраахвотных ахвяраванняў заможных мецэнатаў. Прапанову М. Мардвінава падтрымаў міністр унутраных спраў А. Закрэўскі, які накіраваў губернатарам 5 ліпеня 1830 г. цыркулярнае Прадпісанне № 777 “Аб установе ў губернях публічных бібліятэк для чытання”, якое паклала пачатак стварэнню публічных бібліятэк у Расійскай імперыі, у тым ліку і ў Беларусі.

Цыркулярам даручалася губернатарам на нарадзе з губернскім правадыром дваранства, дырэктарамі гімназій і іншых навучальных устаноў і іншымі аматарамі “...карысных заняткаў з боку дваранства і купецтва...” вызначыць для бібліятэкі “...прыстойны будынак...”, парадак карыстання бібліятэкай і абраць папячыцеляў “...для бліжэйшага загадвання оною...”, г. зн. вырашыць усе пытанні, звязаныя з арганізацыяй працы бібліятэк. Аднак ўзмацненне цэнзуры і карныя меры ў сувязі з паўстаннем 1830-1831 гг. затрымалі адкрыццё губернскіх публічных бібліятэк у Беларусі. З спыненнем “...гэтых неспрыяльных абставінаў...” Міністэрства ўнутраных спраў у красавіку 1832 г. зноў накіравала губернатарам цыркулярнае прадпісанне “Аб аднаўленні дзейнасці па арганізацыі губернскіх публічных бібліятэк...”. Папярэднімі Правіламі арганізацыі губернскай бібліятэкі, а таксама іншымі дакументамі Міністэрствам унутраных спраў і губернатарамі былі прыняты асноўныя дырэктывы прадастаўлення памяшканняў бібліятэкам, іх фінансавання, камплектавання фондаў, арганізацыі абслугоўвання наведвальнікаў, падбору бібліятэкараў і вызначэння іх абавязкаў, а таксама склад апякунскіх саветаў.

У якасці асноўных крыніц фінансавання дзейнасці губернскіх публічных бібліятэк улада бачыла, перш за ўсё, добраахвотныя ахвяраванні дваран і купецтва, а таксама платнае абслугоўванне чытачоў. Выкарыстанне жа дзяржаўных сродкаў на “...прыладу бібліятэкі...” строга забаранялася, “...бо гэтыя сумы маюць сваё пэўнае прызначэнне”.

Нягледзячы на ўсе цяжкасці, звязаныя з абмежаваннямі ў матэрыяльнай падтрымцы бібліятэк з боку дзяржавы, 25 кастрычніка 1833 г. у Магілёве адкрылася першая на тэрыторыі Беларусі публічная бібліятэка, якая размяшчалася ў доме Дваранскага сходу. 25 ліпеня 1834 г. Міністэрства народнай асветы дало дазвол на адкрыццё публічнай бібліятэкі ў Гродне. Дакладная дата адкрыцця губернскай публічнай бібліятэкі ў Мінску невядомая, прынята лічыць, што яна з’явілася ў 1842 годзе. Шмат гадоў абмяркоўвалася пытанне аб адкрыцці губернскай публічнай бібліятэкі ў Віцебску, аднак з-за бюракратычнай цяганіны яна так і не была адкрыта.

Асноўнай праблемай і перашкодай у развіцці губернскіх публічных бібліятэк з моманту іх узнікнення стала адсутнасць пастаянных і надзейных крыніц фінансавання. Паток добраахвотных ахвяраванняў быў не такі вялікі, каб дазволіць публічным бібліятэкам годна развівацца і стаць цэнтрамі кніжнай культуры і славеснасці, як намышлялі іх стваральнікі.

Пасля вырашэння праблемы з вылучэннем памяшканняў для размяшчэння бібліятэк найбольш востра паўстала пытанне аб камплектаванні фондаў. Нягледзячы на меркаваную вялікую колькасць крыніц камплектавання, фонды бібліятэк папаўняліся рэдка і без пэўнай сістэмы, у асноўным непапулярнымі выданнямі, і на працягу дзесяцігоддзяў заставаліся малалікімі і беднымі. Так, фонд публічнай бібліятэкі ў Гродне праз шэсць гадоў пасля яе адкрыцця ў 1840 г. налічваў усяго 304 назвы кніг і 1161 экз. перыядычных выданняў, а ў 1843 г. – 380 і 1427 адпаведна. У асноўным гэта былі старыя афіцыйныя перыядычныя выданні, бязвыплатна прадастаўленыя яшчэ ў 1830-я гг. некаторымі ведамствамі і асобнымі прыватнымі асобамі. У наступным дзесяцігоддзі сітуацыя засталася такой жа: у 1857 г. у бібліятэку ніякіх ахвяраванняў не паступала і кнігі не выпісваліся. Бязплатна атрымана толькі некалькі перыядычных і статыстычных часопісаў. У пачатку 1850-х гг. у трох губернскіх публічных бібліятэках, якія дзейнічалі на тэрыторыі Беларусі, налічвалася ўсяго каля 6 тыс. кніг, г. зн. прыкладна па 2 тыс. на адну бібліятэку.

Такім чынам, у першай палове XIX ст. на тэрыторыі Беларусі ў трох губернях (Гродзенскай, Мінскай і Магілёўскай) адкрыліся губернскія публічныя бібліятэкі, якія панны былі стаць цэнтрамі асветы і распаўсюджвання сярод жыхароў заходніх губерняў расійскага духу і культуры, актыўна супрацьстаяць польскаму ўплыву. Аднак, не маючы матэрыяльнай падтрымкі і неабходных фінансавых сродкаў, бібліятэкі гінулі. Высокая плата за карыстанне кнігамі, беднасць фондаў, адсутнасць неабходных памяшканняў для захоўвання кніг і арганізацыі чытальных залаў істотна абмяжоўвалі іх дзейнасць і не дазвалялі ператварыцца ў масавыя цэнтры культуры і асветы наўзамен спустошаных і вывезеных з тэрыторыі Беларусі буйных кнігасховішчаў, якія дзейнічалі раней у буйных навучальных установах, манастырах і прыватных уладаннях і налічвалі ў сваіх калекцыях дзясяткі тысяч тамоў найкаштоўнейшых выданняў.

Тэма 3.4 Бібліятэкі Беларусі ў 1861–1900 гг.

У другой палове XIX стагоддзя ў Беларусі з'явіліся перадумовы для больш інтэнсіўнага павелічэння колькасці бібліятэк у гарадах і ўзнікнення іх у сельскай мясцовасці.

У сакавіку 1864 года за паўстанне, паднятае студэнтамі і выкладчыкамі, Горы-Горацкі земляробчы быў зачынены, перастала функцыянаваць і яго бібліятэка. У тым жа годзе ў Віленскай навучальнай акрузе ўлады зачынілі восем сярэдніх навучальных устаноў і іх бібліятэкі, тры з якіх – Маладзечанская, Навагрудская, Свіслацкая – знаходзіліся на тэрыторыі Беларусі.

У гэты час Мураўёў з мэтай барацьбы з паланізацыяй забараніў у Беларусі адкрыццё публічных бібліятэк. Выконваючы загады цыркуляра, мясцовыя ўлады закрывалі і тыя бібліятэкі, у якіх польская літаратура

складала толькі частку фонду. Шэраг бібліятэк быў зачынены за ўдзел у палітычных выступах іх супрацоўнікаў і папячыцеляў. У выніку ў Паўночна-Заходнім краі не засталася ніводнай публічнай бібліятэкі. У 1866 годзе Віленская навучальны акруга падняла пытанне аб адкрыцці рускіх публічных бібліятэк, але не атрымала неабходных для іх стварэння сродкаў.

Станоўчыя змены ў развіцці бібліятэчнай справы ў Беларусі намеціліся ў 70-я гг. XIX стагоддзя ў сувязі з уздымам барацьбы народнікаў. Пад уплывам грамадскасці ўлады вымушаныя былі пайсці на прадастаўленне народу некаторых дэмакратычных свабод. Дазвалялася, у прыватнасці, арганізоўваць публічныя бібліятэкі, аднак, царскае самадзяржаўе ўсяляк абмяжоўвала іх дзейнасць. Фактычна за бібліятэкамі захоўваўся нагляд Міністэрства народнай асветы. Абмежаванне было ўстаноўлена і на тэрмін дзеяння сведчанняў, якія выдаюцца пры адкрыцці бібліятэк.

Нягледзячы на перашкоды і абмежаванні, бібліятэчная справа тым не менш атрымала ў другой палове XIX стагоддзя ў Беларусі і сваё далейшае развіццё. У 1886 годзе на яе тэрыторыі налічвалася 35 публічных бібліятэк. У іх ліку былі грамадскія публічныя, камерцыйныя бібліятэкі і кабінеты для чытання, прышкольныя народныя бібліятэкі. Да канца стагоддзя разам з народнымі іх стала каля 1000. Насуперак рэакцыйнай палітыцы царызму, тармозіць дзейнасць бібліятэк, прагрэсіўная грамадскасць дамагалася таго, каб наяўныя бібліятэкі служылі справе распаўсюджвання ведаў. Аднак праца бібліятэк Беларусі з самага пачатку іх узнікнення была пазбаўленая дэмакратычнага характару, уласцівага перадавым бібліятэкам Цэнтральнай Расіі, якія былі арганізаваны земскім самакіраваннем пасля рэформы 1864 года.

Магілёўская і Мінская губернскія публічныя бібліятэкі, выпрабоўваючы хранічны недахоп асігнаванняў, недахоп новых кніг і перыядычных выданняў, у другой палове XIX стагоддзя так і не аднавілі сваёй дзейнасці.

У другой палове XIX ст. у Беларусі узнікаюць грамадскія бібліятэкі (у Мінску, Магілёве, Пінску, Віцебску). Яны адкрываліся па ініцыятыве і на сродкі буржуазна-дэмакратычнай інтэлігенцыі і гарадскіх самакіраванняў. Гэтыя бібліятэкі былі платнымі і амаль недаступнымі для самых бедных слаёў насельніцтва. Дзяржава не вылучала бібліятэкам сродкаў, а невялікія паступленні ад гарадскіх дум і платы за чытанне не хапала на іх змест і набыццё новай літаратуры. Добраахвотныя ахвяраванні, атрыманыя асобнымі бібліятэкамі, былі з'явамі эпізядычнымі. У бібліятэках забаранялася правядзенне сходаў, прапагандысцкіх мерапрыемстваў.

У лістападзе 1868 года мясцовыя ўлады Мінска з-за адсутнасці сродкаў на ўтрыманне бібліятэкі прынялі рашэнне адкрыць з першага снежня таго ж года чытальню на добраахвотныя ахвяраванні. У красавіку 1863 года, калі па палітычных матывах у Паўночна-Заходнім краі былі забароненыя ўсякія сходы, бібліятэка была зачынена. Пасля гэтага бібліятэку перасталі падтрымліваць яе члены і яна ператварылася ў склад старых кніг на кватэры.

У 70-я гады XIX стагоддзя ў Беларусі стала больш адкрывацца камерцыйных бібліятэк і кабінетаў для чытання. Уладальнікі гэтых бібліятэк і кабінетаў павінны былі строга выконваць правілы кніжнага гандлю, таму сацыяльная іх роля была моцна абмежаваная.

У другой палове XIX стагоддзя ў Беларусі працоўныя і марксісцкія гурткі і арганізацыі сталі ствараць нелегальныя бібліятэкі, якія адыгралі важную ролю ў палітычнай асвеце народа. У 70-х гадах XIX стагоддзя з'явіліся народніцкія гурткі, бібліятэкі якіх выкарыстоўваліся для самаадукацыі і падрыхтоўкі прапагандыстаў сялянскай рэвалюцыі.

Вялікая колькасць нелегальнай літаратуры была, напрыклад, у бібліятэцы Віцебскага камітэта РСДРП. Яна выкарыстоўвалася для выкрыцця антынароднай палітыкі царызму, для мабілізацыі рабочых на барацьбу супраць існуючага ладу. Неабходна адзначыць, што менавіта нелегальныя бібліятэкі адыгралі вялікую ролю ў падрыхтоўцы сацыял-дэмакратычнай рэвалюцыі.

Тэма 3.5 Развіццё бібліятэчнай справы ў пачатку XX ст.

У пачатку XX стагоддзя ідэі аб адукацыі аказваюць ўздзеянне на розныя сферы. Так, развіваецца педагагічная тэорыя бібліятэчнай справы: ідэя пазашкольнай адукацыі, у рамках якой бібліятэкі выконвалі не толькі адукацыйную, але і педагагічную функцыю.

Расійскія педагогі У.П.Вахцераў, Я.М.Мядзінскі, У.І.Чарналускі, якія распрацоўвалі пытанні педагагічнага ўздзеяння бібліятэкі на грамадства, бачылі сутнасць бібліятэчнай педагагікі ў кіраванні чытаннем. Прагрэсіўныя ідэі адукацыі, пазашкольнага адукацыі, распаўсюджвання пісьменнасці і ведаў сярод насельніцтва, якія ішлі з Расіі, знайшлі падтрымку і ў Беларусі. Па ініцыятыве інтэлігенцыі былі створаны Гродзенскае педагагічнае таварыства і Слонімскае Таварыства па распаўсюджванню адукацыі сярод жыхароў г. Слоніма. Асабліва важную ролю ў грамадстве выконвалі Таварыствы Полацкай бібліятэкі, членамі якога былі людзі розных званняў, саслоўяў і веравызнанняў. Студэнты вышэйшых навучальных устаноў маглі быць членамі Таварыства, калі ім гэта дазвалялася статутамі ўстаноў. Таварыства дзейнічалі на сродкі з уступных членскіх узносаў, на ахвяраванні розных грамадзян. Яно карысталася вялікай папулярнасцю сярод насельніцтва.

Для распаўсюджвання ведаў на беларускай мове былі створаны культурна-адукацыйныя таварыствы “Папараць-кветка” (1918), “Айчына” (1922), “Далой непісьменнасць” (1923). Таварыствы спрыялі арганізацыі бібліятэк-чытальняў, наладжванню выставак, семінараў, экскурсій, публічных чытанняў, гутарак. У 1928 годзе на тэрыторыі Заходняй Беларусі існавала 130 бібліятэк-чытальняў. Іх рабоце спрыялі Гродзенскае педагагічнае і Баранавіцкае культурна-адукацыйнае Таварыства. Пры праўленнях таварыстваў адкрываліся цэнтральныя бібліятэкі, якія праводзілі

працу ў народных дамах, якія змяшчаюць бібліятэкі-чытальні. Цэнтральныя бібліятэкі набывалі кнігі беларускіх, польскіх, расійскіх, украінскіх аўтараў у Вільні, Гродне, Навагрудку, Слоніме.

Такім чынам, у першыя дзесяцігоддзі ХХ стагоддзя беларускія культурна-асветніцкія аб'яднанні спрыялі арганізацыі сеткі бібліятэк, развівалі ідэі нацыянальнага адраджэння, спрыялі развіццю форм і метадаў бібліятэчнага абслугоўвання, выконвалі значную ролю ў павышэнні адукацыйнага і культурнага ўзроўню бібліятэкараў. Роля бібліятэкі ў развіцці грамадства асабліва падкрэслівалася на сходзе бібліятэчных работнікаў (1922), дзе быў узят курс на ліквідацыю непісьменнасці, адкрыццё бібліятэк-перасоўванняў, задавальненне практычных патрэбаў грамадзян, аказанне даведачнай дапамогі і асабліва на паглыбленне палітыка-адукацыйнай работы.

Значнай падзеяй у жыцці бібліятэк становіцца IV Усебеларускі з'езд работнікаў хат-чытальняў (1927), які быў сапраўды першым з'ездам не толькі ў Беларусі, але і ў СССР. Ён вырашае пытанні паглыбленай працы з актывам чытачоў у вёсцы. У наступныя, дзе прымаюцца дырэктыўныя ўказы “Аб бібліятэчным паходзе” (1929), “Аб уключэнні ва Ўсесаюзны конкурс на лепшую пастаноўку бібліятэчнай працы ў вёсцы», хваля беларусізацыі дасягае сваёй вяршыні.

Хаты-чытальні працуюць на беларускай мове, пры іх адкрываюцца курсы беларусазнаўства, існуюць польскія, латышскія хаты-чытальні. Напрыклад, у Чашніцкім раёне Віцебскай вобласці з 34 хат-чытальняў на беларускай мове працуюць 31, на яўрэйскай, польскай і латышскай – па адной. Ствараецца гурток “аматары кніг”, Таварыства “бязбожнік”. Ідзе барацьба за новы побыт, здзяйсняецца культурная рэвалюцыя на вёсцы, якая вядзецца такімі формамі як чытанне антырэлігійнай літаратуры, правядзенне рэвалюцыйных святаў, арганізацыя выстаў па Санітарыі і гігіене.

Аднак перыяд беларусізацыі хутка скончыўся, ідэі і дзейнасць інтэлігенцыі акрэсліваюцца Камуністычнай партыяй і сталінскай сістэмай як «нацдэмаўшчына». Пачынаецца паступовае адрачэнне ад нацыянальнай культуры. Бібліятэкі сталі ператварацца ў дапаўненні ідэалагічных арганізацый, бібліятэкар паступова страчваў прафесіяналізм і ператвараўся ў “байца ідэалагічнага фронту”. Уносяцца істотныя змены і карэктывы ў дзейнасць бібліятэк. Галоўным у абслугоўванні сталі “змены і паляпшэння просьбаў чытачоў”, іх інтарэсы пры гэтым не ўлічваліся. Карэкцыя запытаў чытачоў не заставалася нейтральнай. Бібліятэкары павінны былі змяняць дадзеныя запыты ў бок камуністычнай ідэалогіі. Бібліятэкі ўдзельнічаюць ва ўсіх кампаніях: савецкіх, партыйных, камсамольскіх. Арганізуюцца выставы кніг, прысвечаных гэтым кампаніям з лозунгамі, плакатамі, дыяграмамі; выпускаюцца календары з выявамі рэвалюцыйных дзеячаў, з рэкамендацыйнымі спісамі аб іх жыцці і дзейнасці; арганізуюцца “Кастрычніцкія чытанні”, “Ленінскія чытанні”. Узнікаюць паняцці

“прапаганда кніг”, “бібліятэчная актыўнасць”, “партыйная агітацыя”, “камуністычная асвета мас”. У гэты час з’яўляецца метадычная літаратура па дзейнасці абанемента, чытальнай залы, перасоўванні, па падборы кніг пры нявызначаным і тэматычным запыце; па асаблівасцях гутарак: пры выдачы кніг, рэкамендацыях па прачытаным.

Пастановай бюро ЦКПП (б)Б “Аб становішчы бібліятэчнай справы ў сістэме Наркамсветы БССР” (1935) было канстатавана, што “Бібліятэчная дзейнасць у БССР набыла шырокі размах, сетка бібліятэк вырасла на 22%, новая сетка створана ў калгасах, саўгасах”. Пачынаўся новы этап разгортвання масавай працы з чытачамі, які быў перапынены вайной. У перадваенны гады вялікая ўвага надаецца такім выставачным формам як лозунгі, плакаты, насценныя газеты, дыяграмы. У месцах адпачынку працуюць паліткружкі, харавыя і драматычныя калектывы. Для забеспячэння работы наладжваецца сувязь з МБА, ідзе інтэнсіўная перасылка кніг з ДБЛ БССР у раённыя бібліятэкі, інстытуты, школы. Зместам працы бібліятэк сталі ўслаўленне працоўных подзвігаў, пераадоленне перажыткаў капіталізму ў свядомасці будаўнікоў камунізму.

Тэма 3.6 Інфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць у БССР

У адпаведнасці з дэкрэтамі СНК РСФСР “Аб ахове бібліятэк і кнігасховішч” і “Аб парадку рэквізацыі бібліятэк, кніжных складаў і кніг наогул” (1918 г.) на тэрыторыі Беларусі ў 1919–1920-х гг. пачалася іх рэалізацыя Наркамсветы БССР. Нацыяналізаваныя кнігі перадаваліся і новым бібліятэкам. Было створана спецыяльнае кнігасховішча ў Мінску. Частка асабліва каштоўных кніг – рукапісы, інкунабулы, страдрукаваныя выданні – была адпраўлена ў бібліятэчны адзел Наркамсветы РСФСР.

Сельскае насельцтва абслугоўвалі пераважна “хаты-чытальні”, якія праводзілі ідэі партыі. На канец 1920 г. у Віцебскай губерні іх налічвалася 416, у Гомельскай – 772, у Мінскай – 1130. Функцыянавалі навуковыя і спецыяльныя бібліятэкі (Горы-Горыцкая сельскагаспадарчага інстытута).

У красавіку 1921 г. пры Галоўпалітасвеце БССР створана цэнтральная міжведамасная бібліятэчная камісія (ЦБК). 26–28 снежня 1921 г. прайшла Першая Усебеларуская канферэнцыя бібліятэчных работнікаў, на якой было зацверджана 7 цэнтралізаваных сістэм – Мінская гарадская і 6 павятовых, быў прыняты план цэнтралізацыі сеткі бібліятэк.

Ролю нацыянальнай бібліятэкі выконвала, адкрытая 1 кастрычніка 1921 бібліятэка Белдзяржуніверсітэта. Пастановай СНК БССР ад 15 верасня 1922 бібліятэка была пераўтворана ў Беларускаю дзяржаўную і ўніверсітэцкую бібліятэку. Пры бібліятэцы была створана Беларуская кніжная палата. З 1922 у бібліятэцы стаў працаваць беларускі адзел. На 1925 г. фонд бібліятэкі – 220 тыс. экз. 10 жніўня 1932 бібліятэка была рэарганізавана ў Дзяржаўную бібліятэку і Бібліяграфічны інстытут імя У.І.Леніна. На 1941 г. у Дзяржаўнай бібліятэцы налічвалася звыш 2 млн. экз.

У 1925 г. створана бібліятэка Інбелкульта, якая пасля пераўтварэння Інбелкульта ў АН БССР, з 1929 г. – бібліятэка АН БССР. У бібліятэцы налічвалася 30 тыс. экз. літаратуры. У 1941 г. на аснове пастановы “Аб перадачы маёмасці і каштоўнасцей замка Радзівіла” бібліятэка атрымала бібліятэку і архіў Радзівілаў з Нясвіжа. На 1941 г. у бібліятэцы налічвалася 345 тыс. экз.

У 1938 г. філіял Дзяржаўнай бібліятэкі пры ДOME ураду пераўтвораны ва Урадавую бібліятэку імя М.Горкага. Бібліятэкі існавалі пры 26 ВНУ. У 1940 г. пры Мінскім медінстытуце створана Рэспубліканская медыцынская бібліятэка. З 1929 г. пачалася падрыхтоўка кадраў пры Магілёўскім палітасветтэхнікуме, дзе былі арганізаваны пастаянныя курсы і пашыраны набор на бібліятэчнае аддзяленне.

За гады Вялікай Айчыннай вайны бібліятэкі Беларусі, кніжныя фонды якіх не былі эвакуіраваны, панеслі вялікія і, у большасці сваёй, непапаўняльныя страты: знішчана і разрабавана каля 500 навуковых бібліятэк з кніжным фондам у 5 млн. тамоў, 4172 масавыя бібліятэкі, валодаўшыя 5027,9 тыс. тамоў. Пад разбурэнне трапіла больш за 90% будынкаў, дзе размяшчаліся бібліятэкі.

Значную ролю ў папаўненні беларускіх бібліятэк адыграў, створаны ў лютым 1943 г. па рашэнню СНК СССР Дзяржаўны фонд літаратуры. Літаратура для бібліятэк Беларусі перадавалася і з дублетных фондаў Дзяржаўнай бібліятэкі СССР імя У.І. Леніна, Бібліятэкі АН СССР, Публічнай бібліятэкі імя М.Я. Салтыкова-Шчадрына, бібліятэк гарадоў Тбілісі, Ерэвана, Ташкента, Баку, Рыгі, Вільнюса, Тарту, Казані, Саратава і іншых.

З даваеннага кніжнага фонду Дзяржаўнай бібліятэкі БССР (заснавана ў 1922 г.), які налічваў каля 2 млн. экзэмпляраў, засталася ўсяго 321,3 тыс. экзэмпляў. Літаратура для бібліятэкі стала паступаць у сталіцу адразу ж пасля вызвалення Мінска, у пачатку ліпеня 1944 г.: з Дзяржаўнага фонда літаратуры (35 тыс.), Усесаюзнай кніжнай палаты (55 тыс. экзэмпляраў). Усяго за 1944–1945 гг. з розных крыніц камплектавання было сабрана каля 600 тыс. экзэмпляў.

Значныя страты ў час вайны панесла і бібліятэка АН БССР (заснавана ў 1925 г.), памяшканне якой выкарыстоўвалася пад салдацкія казармы, а пасля з рэшткамі кніг і абсталявання было спалена. Даваенны фонд бібліятэкі налічваў толькі 345 тыс. друкаваных адзінак апрацаванай літаратуры, акрамя гэтага чакала адпаведнага афармлення 20-цітысячная кніжная калекцыя Радзівілаў, прывезеная ў 1940 г. з Нясвіжа. За час вайны каштоўнейшыя фонды бібліятэкі трапілі пад разрабаванне. Работу па аднаўленню фонда бібліятэкі пачалі праводзіць таксама яшчэ ў 1943–1944 гг. у Маскве, куды была эвакуіравана АН БССР. Акрамя адбору кніг з дзяржаўных кніжных фондаў маскоўскіх бібліятэк, значная частка літаратуры куплялася ў букіністычных магазінах, набываліся прыватныя бібліятэкі вучоных. У выніку для бібліятэкі было сабрана 25 тыс.

экземпляраў кніг. Праводзіўся пошук і вяртанне ў бібліятэку літаратуры, вывезенай фашыстамі, а таксама той, якая захоўвалася пад час акупацыі ў мінчан.

У ліпені 1944 г. узнаўляецца Рэспубліканская навуковая медыцынская бібліятэка. Фонд бібліятэкі, створанай напярэдадні вайны, у 1940 г., быў поўнасьцю знішчаны. Чатыры пасляваенныя гады былі накіраваны на фарміраванне фонда, стварэнне даведачнага апарату бібліятэкі. І толькі ў 1948 г. у бібліятэцы пачала праводзіцца актыўная работа з чытачамі.

1 жніўня 1944 г. у Мінск з падмаскоўнай станцыі Сходня вярнулася бібліятэка Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (заснавана ў 1921 г.), якая налічвала каля 24 тыс. кніг і 1 тыс. часопісаў, перададзеных акрамя Дзяржфонда літаратуры з бібліятэк Маскоўскага ўніверсітэта, Маскоўскага педагагічнага інстытута, набытых у букіністычных магазінах і ў прыватных асоб. Бібліятэка разгарнула сваю дзейнасць ужо ў пачатку 1944–45 навучальнага года.

Пасля вызвалення Польшчы, Германіі, Чэхаславакіі і іншых краін у сталіцу стала паступаць і трафейная літаратура, у тым ліку вывезеная фашыстамі з навуковых бібліятэк Беларусі. Да канца 1945 г. было атрымана каля 60 вагонаў кніг колькасцю каля 1 млн. тамоў, значная частка якіх раней належала Дзяржаўнай бібліятэцы БССР. Сярод гэтых кніг былі старадрукі і рэдкія кнігі, у тым ліку і кнігі беларускага першадрукара Францыска Скарыны.

Першыя дзяржаўныя мерапрыемствы ў галіне бібліятэчнай справы тычыліся як узнаўлення кніжнага фонду бібліятэк сталіцы і Беларусі (“Аб узнаўленні кніжнага фонду Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У.І.Леніна, абласных, гарадскіх і раённых бібліятэк” (ліпень 1944 г.), так і падрыхтоўкі бібліятэчных кадраў. У кастрычніку 1944 г. адкрываецца бібліятэчны факультэт у Мінскім педагагічным інстытуце, а з 1946 г. у Мінску працуе яшчэ і бібліятэчны тэхнікум (у 1961 г. пераведзены ў Магілёў). У складзе Камітэта па справах культурна-асветніцкай работы СНК БССР у красавіку 1945 г. арганізавана бібліятэчнае ўпраўленне.

У верасні 1944 г., нягледзячы на цяжкія матэрыяльныя ўмовы, у напалову разбураным і неацяпляльным будынку пачынае абслугоўванне чытачоў Дзяржаўная бібліятэка БССР. У гэтым жа будынку былі выдзелены тры стэлажы і адзін рабочы стол для бібліятэкі АН БССР. Кнігі назапашваліся ў калідорах і паграбах. На 1946 г. фонд бібліятэкі АН БССР дасягнуў 250 тыс. экзemplяраў. Камплектаванне бібліятэкі каардынавалася Дзяржаўнай бібліятэкай БССР, тым больш, што дырэктарам па сумяшчальніцтву быў І.Б. Сіманюскі (да пачатку 1950 г.). Бібліятэка АН БССР у камплектаванні аддавала перавагу прыродазнаўчым і дакладным навукам, а ДБЛ БССР – грамадскай і гуманітарнай літаратуры.

Ужо ў маі 1945 г. разглядаецца пытанне аб аднаўленні масавых бібліятэк і выдзяленні для іх памяшканняў. У 1946 г. было прынята рашэнне і аб

аднаўленні і выдзяленні памяшкання для першай дзіцячай бібліятэкі Беларусі імя М. Астроўскага (дырэктар Ханум Ісакавіч Гаранок), якая існавала ў Мінску яшчэ да вайны (у 1924 г.). Кніжны фонд бібліятэкі быў знішчаны і часткова вывезены. Асноўнымі крыніцамі ж паступлення літаратуры для адноўленай дзіцячай бібліятэкі сталі Бібліятэчны калектар, кніжныя крамы, ДБЛ БССР. Кнігі для дзіцячай бібліятэкі закуплялі нават у Ленінградзе. У красавіку 1947 г. бібліятэка прыняла сваіх першых юных чытачоў.

Арамя таго, што кнігі з даваенных бібліятэчных фондаў вярталіся насельніцтвам, арганізацыямі і ўстановамі, якім удалося захаваць іх ад разрабавання ў час акупацыі, вялася барацьба і з продажам бібліятэчных кніг на рынках, рэквізоўвалася літаратура ў спекулянтаў і перадавалася ў бібліятэкі горада. Усяго да канца 1945 г. у БССР было адноўлена 60,8% бібліятэк і 28% кніжнага фонду (у параўнанні з 1940 г.). Асаблівая ўвага надавалася развіццю навуковых і спецыяльных бібліятэк рэспублікі, большасць з якіх размяшчалася ў сталіцы.

У 1948 г. была наладжана работа усіх аддзелаў Дзяржаўнай бібліятэкі БССР, агульны фонд якой па колькасці дасягнуў даваеннага ўзроўню. Бібліятэка атрымлівала ўсесаюзны бясплатны і платны экзemplяры, тры камплекты абавязковага экзemplяру беларускага друку, займалася ўнутрысаюзным кнігаабменам. Узрасла роля бібліятэкі як цэнтра метадычнай і бібліяграфічнай работы ў БССР. З 1947 г. пачаўся паквартальны выпуск “Летапісу друку БССР”, з 1955 г. – штомесячны. У 1948 г. упершыню былі выдадзены друкаваныя карткі на кніжную прадукцыю БССР, у 1955 г. – анатаваныя карткі для гарадскіх і раённых, сельскіх і калгасных, дзіцячых і школьных бібліятэк. Бібліятэка адна з першых узнавіла МБА. З 1946 па 1956 г. кніжны фонд ДБЛ БССР павялічыўся з 1500 тыс. да 2124 тыс. экзemplяраў. Узрасла колькасць чытачоў з 9, 7 тыс. да 24, 7 тыс., колькасць кнігавыдач – з 230, 5 тыс. да 923, 3 тыс. экзemplяраў.

Пасля пераезду ў адноўлены будынак АН БССР у студзені 1948 г. наладзілася інтэнсіўная праца Фундаментальнай бібліятэкі АН БССР, якая з лютага 1946 г. размяшчалася па вул. Маскоўскай. За адзін год удвая павялічылася колькасць чытачоў, у пяць раз – наведванні. Бібліятэка атрымлівала абавязковы экзemplяр твораў друку СССР і беларускіх выданняў. Адным з першых, хто ахвяраваў свае кнігі ў бібліятэку быў народны пісьменнік Беларусі Якуб Колас. У жніўні 1956 г. бібліятэцы прысвоена яго імя (з 25 мая 1948 г. бібліятэка насіла імя В.Г. Бялінскага). У пачатку 1950-х гг. бібліятэка прыступіла да навукова-бібліяграфічнай дзейнасці, першым вынікам якой стаў біябібліяграфічны паказальнік, надрукаваны ў 1952 г. на машынцы. Усталяваўся сістэматычны кнігаабмен з акадэмічнымі бібліятэкамі саюзных рэспублік, міжнародны кнігаабмен (у 1958 г. – 137 замежных партнёраў). Значнай падзеяй для бібліятэкі стала пакупка каштоўнага прыватнага збору кніг Адама Багдановіча (2, 5 тыс. экз.) у 1957 г. Рост фонда бібліятэкі (у 1958 г. – 690 тыс. экзemplяраў кніг)

і карыстальнікаў (3156 чытачоў, кнігавыдача – 108 тыс.) выклікалі прыняцце рашэння аб распрацоўцы праекта пабудовы спецыяльнага будынка для бібліятэкі.

У 1948 г. завяршыліся рамонтныя работы чытальнай залы і дамашняга абанемента Урадавай бібліятэкі. У 1950 г. абсталявана і адкрыта лекцыйная зала, кабінет савецкага будаўніцтва, які стаў выдаваць інфармацыйна-бібліяграфічны агляд “БССР па матэрыялах цэнтральнага друку”. З 1950 г. збіраюцца матэрыялы для хронікі г. Мінска, у шэрагу міністэрстваў створаны філіялы бібліятэкі. У 1956 г. адкрываецца кабінет новай тэхнікі. Найбольш інтэнсіўнымі гадамі камплектавання фонда былі 1944–1952 гг, калі яго колькасць узрасла больш за 234 тыс. экзэмпляраў. З 1944 г. бібліятэка атрымлівае абавязковы экзэмпляр літаратуры.

У снежні 1948 г. Рэспубліканская навукова-медыцынская бібліятэка размясцілася ў сваім даваенным памяшканні медыцынскага інстытута. Былі арганізаваны кнігасховішча і чытальная зала для навуковых работнікаў, пачалося стварэнне каталогаў і арганізацыя сеткі медыцынскіх бібліятэк. У абслугоўванні выкарыстоўваўся МБА і завочны абанемент. У 1950-я гады бібліятэка заняла вядучае становішча ў сістэме бібліятэк Міністэрства аховы здароўя БССР, у якой на 1955 г. налічвалася 184 бібліятэкі з кніжным фондам 779,1 тыс. экзэмпляраў. У 1954 г. медыцынская бібліятэка стала самастойнай установай, размясціўшыся пры абласной клінічнай бальніцы, і да 1960 г. была адзінай галіновай бібліятэкай Беларусі.

У 1946–1958 гг. аднаўляліся фонды і абслугоўванне чытачоў у бібліятэках ВНУ, ствараліся новыя бібліятэкі. Так, у 1948 г. адкрываецца бібліятэка пры Мінскім інстытуце замежных моў, у 1954 г. – пры інстытуце механізацыі сельскай гаспадаркі. Удасканальваецца дзейнасць бібліятэкі БДУ, у якой у 1948–1949 навучальным годзе адчыняе дзверы новая чытальная зала на 100 месцаў. Дзякуючы выдавецкай дзейнасці універсітэта (з 1947 г.), бібліятэка змагла аднавіць кнігаабмен з іншымі навуковымі ўстановамі. У 1948 г. бібліятэкай карысталіся 1563 чытачы, колькасць наведванняў дасягнула 37844, а фонд склаў 76767 тамоў.

З 1949 г. пачалося стварэнне буйнейшай гарадской публічнай бібліятэкі, якая спачатку размяшчалася ў летняй чытальні парка імя М.Горкага, а ў студзені 1952 г., калі бібліятэка атрымала новы будынак па вуліцы К.Маркса, 8 (першы загадчык М.А. Яўсейчык), ёй было надзена імя народнага паэта Беларусі Янкі Купалы. На момант адкрыцця кніжны фонд бібліятэкі складаў 17139 экзэмпляраў.

У пачатку 1949 г. у БССР налічвалася 418 бібліятэк (акрамя бібліятэк пры хатах-чытальнях і сельскіх клубах), сярод якіх 12 – абласных, 27 – гарадскіх, 175 – раённых, 15 – дзіцячых. У Мінску дзейнічала шэсць самастойных бібліятэк.

4 верасня 1958 г. у Мінску адкрыта першая сярод бібліятэк саюзных рэспублік нотна-музычная бібліятэка (заг. І.С. Васюкевіч). Музыкальная

літаратура закуплялася ў букіністычных магазінах, паступала з замежных краін – Польшчы, Венгрыі, Германіі. Яе фонд у пачатку 1959 г. склаў 10 тыс. адзінак, а карысталася бібліятэкай 1588 чытачоў. У культурна-асветніцкіх мэтах з 1960 г. бібліятэка адкрывае універсітэты культуры на розных прадпрыемствах горада, папулярызуючы тым самым музычнае мастацтва. За 10 год дзейнасці бібліятэкі яе фонд склаў звыш 82 тыс. адзінак. Бібліятэкай карысталіся 6 тыс. чытачоў. У 1990 г. фонд бібліятэкі – 20770 адзінак, карыстальнікаў – 9 тыс.

У 1958 г. новыя памяшканні атрымліваюць старэйшыя публічныя бібліятэкі – гэта бібліятэка імя Л.М. Талстога, якая ўзнавіла сваю дзейнасць у снежні 1946 г. (заг. Л.І. Кавалеўская), і дзіцячая бібліятэка імя М. Астроўскага (у Мінску). У 1959 г. у Мінску адбылася першая агульнагарадская канферэнцыя бібліятэчных работнікаў, на якой былі падведзены вынікі аднаўлення бібліятэчнай справы пасля вызвалення горада ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, адзначаны страты каштоўнейшых кніжных калекцый па гісторыі Беларусі. Для рэалізацыі функцыі дзяржаўнага кантролю і каардынацыі работы бібліятэк усіх ведамстваў у студзені 1960 г. ствараецца Бібліятэчная інспекцыя Міністэрства культуры БССР (7 ліпеня 1987 г. пераўтворана ў аддзел бібліятэк), і міжведамасныя бібліятэчныя саветы, арганізаваныя пры Міністэрстве культуры, абласных упраўленнях, гарадскіх і раённых аддзелах культуры.

У пачатку 1960-х гадоў атрымліваюць распаўсюджанне грамадскія бібліятэкі пры домаўпраўленнях. У сталіцы размяшчалася 16 грамадскіх бібліятэк.

Па перапісу бібліятэк Беларусі, праведзенаму ў 1960 г., у Мінску дзейнічала 468 бібліятэк розных тыпаў: 127 – масавых, 74 – школьныя, 29 – навуковых, 35 – бібліятэк ВУ і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў, 69 – тэхнічных. Былі таксама ўлічаны бібліятэкі навукова-даследчых інстытутаў, органаў кіравання, медыцынскіх устаноў.

У пачатку 1960-х гадоў складваюцца і арганізацыйна афармляюцца сістэмы універсальных і галіновых навуковых бібліятэк, адкрываюцца новыя бібліятэкі, у кожнай сістэме вызначаецца галоўная бібліятэка – цэнтр метадычнага і бібліяграфічнага кіраўніцтва бібліятэкамі сваёй сістэмы, каардынацыі іх работы. Так, у сакавіку 1960 г. на базе бібліятэкі Акадэміі сельскагаспадарчых навук БССР была арганізавана Беларуская рэспубліканская навуковая сельскагаспадарчая бібліятэка, у верасні 1965 г. – Беларуская рэспубліканская навукова-педагагічная бібліятэка, у 1967 г. – Беларуская рэспубліканская навукова-метадычная бібліятэка па фізічнай культуры (дырэктар К.М. Паневіна). Рэспубліканскія і абласныя універсальныя бібліятэкі былі вызначаны як вядучыя ў рэгіянальнай інфармацыйнай сістэме. Прадугледжвалася ўзаемадзеянне бібліятэк рэгіёна і органаў навукова-тэхнічнай інфармацыі.

Да 40-годдзя з часу заснавання новы корпус атрымала ДБЛ БССР. У спецыяльна ўзведзеныя будынакі пераязджаюць ФБАН БССР (снежнь 1967), Мінская абласная бібліятэка імя А.С. Пушкіна (лістапад 1971 г.), Цэнтральная гарадская бібліятэка імя Я. Купалы (1976 г.), РНМБ (1977 г.).

У гэты перыяд актывізуецца і працэс арганізацыі абласных, раённых дзіцячых бібліятэк. У 1978–1988 гг. у ДБЛ БССР працаваў спецыялізаваны аддзел, які выконваў функцыі навукова-метадычнага і навукова-даследчага цэнтра па рабоце з дзецьмі.

Па рашэнню Мінгарвыканкама 28 лютага 1968 г. буйнейшая гарадская бібліятэка імя Я. Купалы стала цэнтральнай бібліятэкай. Пачала ажыццяўляць метадычнае кіраўніцтва масавымі бібліятэкамі горада. У 1972 абслугоўвала каля 10 тыс. чытачоў, 60% з якіх складала моладзь. Праўда, бібліятэчная інспекцыя адзначала недастатковы працэнт у складзе чытачоў рабочай моладзі (6, 5%), а таксама адсутнасць адпаведных кантактаў з камсамольскімі арганізацыямі. Дарэчы, цалкам па Мінску ў гэты час з 220 тыс. камсамольцаў, чытачамі бібліятэк з’яўляліся 132 тыс., г.зн. 60%. На базе адной з масавых бібліятэк сталіцы была створана першая ў рэспубліцы спецыяльная гарадская маладзёжная бібліятэка “Юнацтва” (1967 г.), якая ў 1976 г. размясцілася ў новым памяшканні па вуліцы Прытыцкага, 42. Хаця сетка масавых бібліятэк Мінска ў канцы 1960-х гг. прадаўжала папаўняцца, напрыклад бібліятэкай № 15 па вул. Талбухіна, у новы будынак пераехала бібліятэка № 10, аднак у новых мікрараёнах бібліятэк не хапала. Таму большы попыт мелі бібліятэкі па месцы працы. Так, у Мінску дзейнічалі 113 бібліятэк прафсаюзных арганізацый, некаторыя з якіх, напрыклад бібліятэкі трактарнага, аўтамабільнага і шарыкападшыпнікавага заводаў, мелі спецыяльныя добра абсталяваныя памяшканні.

Паляпшэнню бібліятэчна-бібліяграфічнага і інфармацыйнага абслугоўвання спецыялістаў садзейнічала адзіная сістэма МБА, якая была сфарміравана ў пачатку 1970-х. Дзейнічала 9 рэспубліканскіх галіновых цэнтраў МБА: ДБЛ БССР і ФБАН БССР – па грамадскіх навук, літаратуразнаўству, мастацтву і мовазнаўству; РНПБ – па педагагічных навук і народнай адукацыі; ФБАН БССР і ФБ БДУ – па грамадскіх і дакладных навук; Урадавая бібліятэка – па тэхнічных навук, Дарожная навукова-тэхнічная бібліятэка Беларускай чыгункі – па чыгуначным транспарце; РНСГБ – па сельскай гаспадарцы; РНМБ – па медыцыне; РНМБФК – па фізічнай культуры і спорту. У абласцях выдзялялася 25 універсальных і галіновых цэнтраў МБА.

На 1 сакавіка 1971 г. у рэспубліцы налічвалася 20358 бібліятэк з кніжным фондам 116473 тыс. экзэмпляраў. Бібліятэчным абслугоўваннем было ахоплены 80% насельніцтва. Кніжны фонд толькі мінскіх бібліятэк склаў каля 20 млн. экзэмпляраў. Найбольшай папулярнасцю карысталіся бібліятэкі на прадпрыемствах і ўстановах, а таксама ўласныя бібліятэкі. Беднасць фондаў масавых бібліятэк і іх ідэалагічная накіраванасць параджалі

дэфіцыт пэўнай літаратуры, якую можна было адшукаць, у большасці, у прыватных фондах хатніх бібліятэк. Тым не менш, 1972 год у БССР быў абвешчаны Міжнародным годам кнігі, бібліятэкі і навыкаў чытання. У гэты год адзначалася 50 год з часу заснавання ДБЛ БССР. У дар ад ДБЛ СССР бібліятэка атрымала “Астрожскую Біблію” Івана Фёдарова 1581 году выдання.

У пачатку 1970-х гг. вырашаліся і задачы падрыхтоўкі кадраў і павышэння кваліфікацыі. Так, у 1971 г. быў створаны Рэспубліканскі інстытут павышэння кваліфікацыі работнікаў культуры, а ў 1975 г. на базе бібліятэчнага факультэта Мінскага педагагічнага інстытута – Мінскі інстытут культуры.

З пачатку 1976 г пры Міністэрстве культуры БССР пачала дзейнасць Рэспубліканская міжведамасная бібліятэчная камісія, якая і фарміравала бібліятэчную палітыку ў 1970–1980-я гады. Гэты перыяд характарызуецца актыўнай дзейнасцю калегіі Міністэрства культуры БССР і бібліятэчнага савета пры Міністэрстве культуры БССР (з кастрычніка 1976 г.).

Галоўным кірункам дзейнасці бібліятэк у 1974–1980 гг. стала цэнтралізацыя сеткі бібліятэк, у выніку якой завяршылася цэнтралізацыя сеткі масавых бібліятэк сістэмы Міністэрства культуры рэспублікі, у тым ліку дзіцячых; сеткі прафсаюзных бібліятэк. Так, у 1979 г. у БССР функцыянавала 141 ЦБС – 117 раённых, 24 гарадскія, у тым ліку 2 дзіцячыя (Магілёўская і Мінская). Адзіныя фонды ЦБС БССР фарміраваліся як універсальныя.

У пачатку 1980-х гадоў арганізоўвалася праца і перасоўных пунктаў выдачы літаратуры. Так, у Мінску кніганошы ЦБС абслугоўвалі 36 прадпрыемстваў гандлю і бытавога абслугоўвання. Для нестачынарнага абслугоўвання выкарыстоўваліся бібліёбусы. Пры бібліятэках ствараліся народныя універсітэты культуры, лекторыі, музеі, клубы па інтарэсах і інш.

У ліпені 1978 г. было прынята рашэнне аб стварэнні на базе Цэнтральнай дзіцячай бібліятэкі імя М. Астроўскага цэнтралізаванай сістэмы дзіцячых бібліятэк Мінска, у якую ўвайшлі 10 дзіцячых бібліятэк горада. Значную ролю ў абслугоўванні ў 1970–80-я гг. адыгралі такія нестачынарныя формы абслугоўвання дзіцячага чытача, як пункты выдачы, бібліёбус, перасоўкі ў школах і піянерскіх лагерах, дзіцячых садках, а таксама філіялы.

Абласная бібліятэка імя А.С. Пушкіна ўзначаліла дзейнасць па цэнтралізацыі і развіццю сеткі масавых бібліятэк Мінскай вобласці, у якую ўвайшлі 28 цэнтралізаваных сістэм вобласці, аб’ядноўваючыя 944 бібліятэкі. У студзені 1989 г. адбываецца аб’яднанне абласных бібліятэк імя А.С. Пушкіна і дзіцячай імя Я. Маўра на базе абласной бібліятэкі імя А.С. Пушкіна. У 1990 г. іх аб’яднаны фонд склаў 789988 экзэмпляраў дакументаў, а колькасць чытачоў – 36215.

У 1980 г. у БССР была завершана і рэарганізацыя прафсаюзных бібліятэк. З 685 прафсаюзных бібліятэк рэспублікі было цэнтралізавана 449, а 50 бібліятэк прадоўжылі дзейнасць як самастойныя ўстановы. Прафсаюзныя бібліятэкі развіваліся па галіноваму прынцыпу. Большасць з іх – гэта бібліятэкі на буйнешых прадпрыемствах тэкстыльнай і лёгкай прамысловасці, трактарнага і аўтамабільнага сельскагаспадарчага машынабудавання, Беларускай чыгункі, якіх стала 307.

У 1977 г. на базе навукова-тэхнічнай бібліятэкі Беларускага інстытута навукова-тэхнічнай інфармацыі і тэхніка-эканамічных даследаванняў Дзяржплана БССР, а таксама фондаў ДБЛ БССР, дублетных фондаў навукова-тэхнічнай літаратуры Урадавай бібліятэкі імя М. Горкага, ФБАН БССР створана Рэспубліканская навукова-тэхнічная бібліятэка, якая стала адной з буйнейшых навуковых бібліятэк Беларусі, дэпазітарыем літаратуры па тэхніцы, эканоміцы, прамысловасці і сумежных галінах, нацыянальным цэнтрам патэнтнай дакументацыі, рэгіянальным цэнтрам па МБА, метадычным цэнтрам для сеткі навукова-тэхнічных бібліятэк прадпрыемстваў, арганізацый, устаноў рэспублікі. У 1977 г. фонд бібліятэкі – 9,1 млн. экзэмпляраў, наведванняў – 18 тыс.

Пад канец 1970-х гадоў складваецца сістэма навукова-тэхнічнай інфармацыі ў галіне культуры і мастацтва. Выдаюцца “Хроніка культурнага жыцця рэспублікі”, паказальнік “Новая літаратура па культуры і мастацтву БССР”. Сумесна з БелДДІНТІ было вырашана пытанне аб выкарыстанні з 1985 г. у абслугоўванні абанентаў аўтаматызаванай сістэмы НТІ “Саюзкультура”. Пачалі функцыянаваць нізавыя службы ва ўстановах і арганізацыях. І ўжо ў канцы 1980-х гг. у ДБЛ БССР пачынаюць прымяняцца элементы аўтаматызацыі бібліятэчна-бібліяграфічных працэсаў. Загадам Міністэрства культуры БССР № 184 ад 1.12.1989 г. “О создании республиканской автоматизированной информационно-библиотечной системы (АБИС)” бібліятэка вызначана ў якасці галоўнай у сістэме дзяржаўных бібліятэк. У 1986 г. выходзіць зводны каталог “Кніга Беларусі, 1517-1917” і завяршаецца работа па стварэнню каталога беларускіх перыядычных выданняў і выданняў, якія прадаўжаюцца.

Працэсы рэарганізацыі закранулі і Кніжную палату, якая з 15 верасня 1922 г. з’яўлялася структурным падраздзяленнем ДБЛ БССР. У 1977 г. Дзяржаўная кніжная палата БССР стала самастойнай установай пры Дзяржкамітэце Савета Міністраў БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю.

Канец 1960–1980-я гады – перыяд актывізацыі навукова-даследчай работы ў вядучых бібліятэках Беларусі. Так, з 1968 г. ДБЛ БССР прыступіла да выдання зборнікаў аб развіцці бібліятэчнай справы ў рэспубліцы. У 1974 г. у пачынае працу навукова-даследчы аддзел, на які ўскладаецца функцыя рэспубліканскага навуковага цэнтра. У 1979 г. сектар рэдкай і старадрукаванай кнігі пераўтвораны ў аддзел (загадчык Таццяна Іванаўна

Рошчына). ДБЛ БССР і навуковыя бібліятэкі Мінска ў гэты час правялі шэраг даследаванняў бібліятэчных фондаў, чытання моладзі, абслугоўвання студэнтаў. Адною з буйнейшых навуковых бібліятэк Беларусі, якія ажыццяўлялі інфармацыйнае забеспячэнне навукова-даследчыцкай работы, пераейшаму заставалася і ФБАН БССР (7 мая 1981 г. перайменавана ў Цэнтральную навуковую бібліятэку імя Я. Коласа АН БССР, дырэктар у 1961–1995 Міхаіл Пятровіч Стрыжонак). У сярэдзіне 1960-х гадоў створаны аддзел рэдкіх кніг і рукапісаў, дзякуючы дзейнасці якога вялася праца ў галіне навуковых даследаванняў па кнігазнаўству і бібліятэчнай справе (загадчык Лідзія Іванаўна Збралевіч). У пачатку 1970-х гадоў пачалі выдавацца такія навуковыя зборнікі, як “Из истории книги, библиотечного дела и библиографии в Белоруссии” (Вып.1-2. 1970-1972), “Книга, библиотечное дело и библиография в Белоруссии” (1974). Бібліятэка мела 26 бібліятэк філіялаў і існавала як цэнтралізаваная сістэма, якая вызначалася самой структурай інстытутаў АН, у кожным з якіх была свая профільная бібліятэка. У 1980 г. было распрацавана “Палажэнне аб каардынацыі камплектавання кніжных фондаў буйнейшых навуковых бібліятэк г.Мінска”.

У 1980-я гг. удасканалваецца дзейнасць бібліятэк вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў, у якіх значная ўвага надаецца адкрытаму доступу, палепшэнню фарміравання фондаў. Загадам Міністэрства вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР “Аб зацвярджэнні бібліятэкі БДУ Рэспубліканскім метадычным цэнтрам бібліятэк вышэйшых і сярэдніх спецыяльных вучэбных устаноў БССР”, прынятым у 1986 г., Фундаментальная бібліятэка БДУ зацвярджалася Рэспубліканскім метадычным цэнтрам для бібліятэк вышэйшых і сярэдніх спецыяльных вучэбных устаноў БССР. Хаця неабходна адзначыць, што функцыя метадычнай і кансультацыйнай дапамогі іншым бібліятэкам ВНУ рэспублікі выконвалася ёю яшчэ з пачатку 1960-х гадоў. У 1980-я гг. палепшылася матэрыяльна-тэхнічная база шэрагу бібліятэк ВНУ. У новыя памяшканні пераехалі бібліятэкі Беларускага інстытута фізічнай культуры, Мінскага медінстытута, пашырыліся плошчы бібліятэкі політэхнічнага інстытута і Беларускага інстытута механізацыі сельскай гаспадаркі. Сетка бібліятэк ВНУ у Беларусі ўключала 31 бібліятэку, 13 з якіх размяшчаліся ў Мінску.

У 1981 г. унесены змены ў пералік бібліятэк, якія выконвалі функцыі рэспубліканскіх дэпазітарыяў. Зыходзячы з профілю кніжных фондаў, былі вылучаны 5 бібліятэк-дэпазітарыеў: ДБЛ БССР, ЦНБ АН БССР, РНТБ, РНМБ, РНСГБ. Абласныя універсальныя бібліятэкі выконвалі функцыі дэпазітарыеў краязнаўчай літаратуры.

У пачатку 1980-х гг. у Мінску налічвалася 511 бібліятэк. Буйнешымі фондамі ў 1980 г. валодалі РНТБ – 12234,9 тыс., ДБЛ БССР – 5007,1 тыс., ЦНБ АН БССР – 1716,4 тыс., ФБ БДУ – 1640,6 тыс., Урадавая бібліятэка –

1110,7 тыс., РНМБ – 649,7 тыс., РНСГБ – 517,2 тыс., РНМБФК – 485,3 тыс., РНПБ – 410,0 тыс. экзemplяраў.

Сацыяльна-эканамічныя і сацыяльна-культурныя змены, дэмакратызацыя грамадства, што пачаліся ў краіне з другой паловы 1980-х гг, паставілі новыя патрабаванні да зместу дзейнасці бібліятэк. У сувязі з цікавасцю да “забароненых” аўтараў і твораў, узрастае колькасць чытачоў, адначасова адчуваецца недахоп літаратуры з-за абмежаванага фінансавання бібліятэк. Асаблівай папулярнасцю ў масавых бібліятэках карыстаюцца Дні інфармацыі. Наглядаецца рост творчай ініцыятывы бібліятэкараў. У 1988 г. былі зняты абмежаванні ў падпісцы бібліятэк на перыядычны друк, пачаўся продаж насельніцтву кніг з абменных фондаў бібліятэк. Сталі выкарыстоўвацца платныя паслугі (начны абанемент, ксеракапіраванне). Знакавай падзеяй была ліквідацыя спецфондаў бібліятэк і перавод літаратуры, якая захоўвалася ў іх, у агульныя кніжныя фонды. Далейшае развіццё бібліятэк звязвалася з укараненнем новых інфармацыйных тэхналогій, паляпшэннем матэрыяльна-тэхнічнай базы бібліятэк, узвядзеннем новага будынка для ДБЛ БССР. З ліпеня 1990 г. ДБЛ БССР і ЦНБ АН БССР аднесены да ліку навукова-даследчых устаноў. У 1990–1991-х гадах буйнейшыя навуковыя бібліятэкі Мінска прыступілі да аўтаматызацыі бібліятэчных працэсаў. Якасна новы этап у развіцці бібліятэчнай справы Беларусі быў звязаны і з адраджэннем нацыянальнай свядомасці, культуры, мовы.

З канца 1980 – пач. 1990-х гг. ствараюцца бібліятэкі шэрагу грамадскіх арганізацый і таварыстваў, аднаўляюцца царкоўныя бібліятэкі. Так, 1 сакавіка 1988 г. рашэннем Цэнтральнага праўлення Беларускага таварыства інвалідаў па зроку створаны культурна-асветніцкі цэнтр “Выспа” (існаваў да 2002 г.). У яго структуру ўваходзіла і ЦБС, якая ўключала Цэнтральную бібліятэку (зараз Спецыяльная гарадская бібліятэка для сляпых г. Мінска) і 17 філіялаў у ва ўсіх буйнейшых гарадах Беларусі. Кніжныя фонды гэтых бібліятэк акрамя звычайнай друкаванай прадукцыі змяшчалі спецыяльную літаратуру для інвалідаў па зроку: агучаную і рэльефна-кропкавую літаратуру шрыфтам Брайля. ЦБС забяспечвала 7 спецшкол і мела 8 бібліятэк-перасовак.

Адначасова, у пачатку 1990-х гг. адбываецца працэс рэарганізацыі і скарачэння дзяржаўных бібліятэк: прафсаюзных, школьных, спецыяльных і навуковых. На 1990 г. у Беларусі налічвалася больш за 12 тысяч бібліятэк розных ведамстваў, з іх 6239 – публічныя бібліятэкі, у тым ліку ў гарадах 1248, у сельскай мясцовасці – 4991, кніжны фонд якіх складаў 93, 3 млн. экзemplяраў. Аднак на працягу толькі гэтага года было зачынена больш за 750 бібліятэк (13%). Самай складанай праблемай стала камплектаванне бібліятэчных фондаў. Абазначылася тэндэнцыя да скарачэння сукупнага фонду бібліятэк Беларусі (амаль на 15%). Перагляд агульнай сеткі бібліятэк Мінска прывёў таксама да памяншэння іх колькасці да 463. Іх агульны фонд

складаў 52598,0 тыс. экзэмпляраў. Пераадоленню крызіса ў гэтай галіне садзейнічалі працэсы пераасэнсавання бібліятэкай свайго месца і ролі ў хутка зменлівым грамадстве, пошуку шляхоў павышэння сацыяльнай эфектыўнасці сваёй дзейнасці. Першай спробай вызначэння новага кірунку развіцця бібліятэк стала распрацоўка “Канцэпцыі развіцця бібліятэчнай справы ў Рэспубліцы Беларусь”, якая была падрыхтавана міжведамасным творчым калектывам яшчэ ў 1990–1991 гг. Грамадства нанова асэнсоўвала ролю і магчымасці бібліятэк як фактара свайго адраджэння.

3 ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Пытанні да круглых сталоў

Круглы стол

Тэма 3.5 Развіццё бібліятэчнай справы ў пачатку XX ст. (2 гадзіны)

Публічныя бібліятэкі Беларусі ў пачатку XX ст.

Мэта: замацаваць тэарэтычныя веды, якія датычацца развіцця бібліятэчнай справы Беларусі ў пачатку XX ст.

Задачы:

прааналізаваць дзейнасць публічных бібліятэк у пачатку XX ст.;

прааналізаваць дзейнасць грамадскай бібліятэкі імя А. С. Пушкіна ў Мінску.

Парадак узаемадзеяння:

1. Адкрыццё круглага стала.
2. Прэзентацыя тэмы, мэты і задач круглага стала.
3. Прэзентацыя пытанняў круглага стала.
4. Абмеркаванне пытанняў круглага стала.
5. Абагульненне вынікаў круглага стала.

Пытанні для абмеркавання:

1. Дзейнасць публічных бібліятэк Беларусі ў пачатку XX ст.
2. Адкрыццё і дзейнасць грамадскай бібліятэкі імя А. С. Пушкіна ў Мінску.
3. Фарміраванне фондаў бібліятэкі імя А. С. Пушкіна: крыніцы паступлення літаратуры, абарачальнасць фондаў.

4 РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЮ ВЕДАЎ

4.1 Пытанні для бягучай атэстацыі слухачоў

Пытанні для правядзення заліку па дысцыпліне “Гісторыя кніжнай культуры Беларусі”

1. Месца кнігі ў сістэме культуры.
2. Функцыянальная роля кнігі ў развіцці культуры.
3. Структурныя элементы кнігі.
4. Беларуская рукапісная кніга.
5. Паходжанне і развіццё кнігадрукавання.
6. Роля кнігі ў рэфармацыйным руху.
7. Кнігавыдавецкая дзейнасць Эльзевіраў.
8. Пачатак кнігадрукавання ў Маскве.
9. Выдавецкая дзейнасць Сімяона Полацкага.
10. Кнігавыдавецкая дзейнасць Івана Фёдарова і Пятра Мсціслаўца.
11. Буйныя выдавецкія прадпрыемствы Расіі другой паловы XIX – пачатку XX ст.
12. Францыск Скарына – беларускі першадрукар і асветнік.
13. Уплыў Рэфармацыі на актывізацыю кнігавыдавецкай дзейнасці.
14. Дзейнасць праваслаўнага літаратурнага і выдавецкага цэнтра Мамонічаў ў Вільні.
15. Развіццё брацкага кнігадрукавання.
16. Дзейнасць Магілёўскай брацкай друкарні.
17. Друкарская дзейнасць І. Капіевіча.
18. Выдавецкая дзейнасць на Беларусі ў другой палове XIX ст.
19. Кнігадрукаванне на беларускай мове ў пачатку XX ст.
20. З’яўленне першых бібліятэк на беларускіх землях.
21. Стварэнне прыватных бібліятэк на беларускіх землях.
22. Бібліятэка Нясвіжскай ардынацыі Радзівілаў.
23. Развіццё бібліятэк Беларусі ў другой палове XVII – XVIII ст.
24. Бібліятэка Віленскага ўніверсітэта, яе роля ў распаўсюджванні ведаў.
25. Дзейнасць Віленскай публічнай бібліятэкі.
26. Дзейнасць бібліятэк Беларусі ў 1801–1860 гг.
27. Стварэнне публічных бібліятэк на тэрыторыі Беларусі.
28. Бібліятэкі Беларусі ў 1861–1900 гг.
29. Развіццё бібліятэчнай справы Беларусі ў пачатку XX ст.

30. Інфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць у БССР.
31. Дзейнасць публічных бібліятэк Беларусі ў пачатку XX ст.

4.2 Заданні для самастойнай работы

Раздзел 3 Гісторыя бібліятэчнай справы Беларусі

Тэма 3.3 Дзейнасць бібліятэк Беларусі ў 1801–1860 гг.

Заданне (2 гадзіны)

Знайсці адказы з выкарыстаннем рэкамендуемай літаратуры на наступныя пытанні:

1. Прыватныя бібліятэкі на Беларусі.
2. Стварэнне публічных бібліятэк на тэрыторыі Беларусі.
3. Спецыяльная бібліятэка Горы-Горацкай земляробчай школы (земляробчага інстытута).

Літаратура для самастойнага вывучэння: [1, с. 15–30].

Патрабаванні да праверкі вынікаў самастойнай работы. Праверка вынікаў самастойнай работы ажыццяўляецца пры правядзенні бягучай атэстацыі (пытанні № 22, 26, 27).

Тэма 3.4 Бібліятэкі Беларусі ў 1861–1900 гг.

Заданне (2 гадзіны)

Вывучыць з выкарыстаннем рэкамендуемай літаратуры наступныя пытанні:

1. Развіццё публічных бібліятэк Беларусі ў 1861–1900 гг.
2. Дзейнасць Віленскай публічнай бібліятэкі – буйнейшай бібліятэкі Паўночна-заходняга краю.

Літаратура для самастойнага вывучэння: [1, с. 42–52; 5, с. 33–37].

Патрабаванні да праверкі вынікаў самастойнай работы. Праверка вынікаў самастойнай работы ажыццяўляецца пры правядзенні бягучай атэстацыі (пытанні № 25, 28).

Тэма 3.5 Развіццё бібліятэчнай справы ў пачатку XX ст.

Заданне (4 гадзіны):

Падрыхтаваць матэрыялы, прысвечаныя дзейнасці публічных бібліятэк Беларусі, для абмеркавання на круглым stole, па наступных пытаннях:

1. Дзейнасць публічных бібліятэк Беларусі ў пачатку XX ст.
2. Адкрыццё грамадскай бібліятэкі імя А. С. Пушкіна ў Мінску.

Літаратура для самастойнага вывучэння: [1, с. 53–65; 8, с. 206–215].

Патрабаванні да праверкі вынікаў самастойнай работы. Праверка вынікаў самастойнай работы ажыццяўляецца пры правядзенні бягучай атэстацыі (пытанне № 29).

Тэма 3.6 Інфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць у БССР

Заданне (2 гадзіны)

Вывучыць з выкарыстаннем рэкамендуемай літаратуры наступныя пытанні:

1. Стварэнне Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і яго бібліятэкі.
2. Дзейнасць Беларускай дзяржаўнай бібліятэкі.

Літаратура для самастойнага вывучэння: [1, с. 66–81; 6, с. 54–62].

Патрабаванні да праверкі вынікаў самастойнай работы. Праверка вынікаў самастойнай работы ажыццяўляецца пры правядзенні бягучай атэстацыі (пытанне № 30).

4.3 Крытэры ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці слухачоў

Адзнака	Крытэры
залічана	Сістэматызаваня, глыбокія і поўныя веды / досыць поўныя і сістэматызаваня веды / дастатковыя веды па ўсіх раздзелах курсу, а таксама дастатковы аб'ём ведаў па курсу ў рамках адукацыйнага стандарту па спецыяльнасці перападрахтоўкі, выкарыстанне адпаведнай навуковай тэрміналогіі, пісьменны, лагічна правільны адказ на пытанні, поўнае і глыбокае засваенне асноўнай і дадатковай літаратуры/ засваенне рэкамендуемай асноўнай літаратуры па курсу, уменне свабодна, выразна арыентавацца ў тэорыі і даваць аналітычную / параўнальную ацэнку, актыўны, творчы, дастаткова пастаянны ўдзел у групавых абмеркаваннях, высокі / дастатковы / дапушчальны ўзровень культуры выканання заданняў, уменне/імкненне ставіць глыбокія, праблемныя пытанні, рабіць абгрунтаваныя высновы і абагульненні/высновы без істотных памылак
не залічана	Недастаткова поўны аб'ём ведаў, фрагментарныя веды або адсутнасць ведаў па курсу ў рамках адукацыйнага стандарту па спецыяльнасці перападрахтоўкі, няўменне выкарыстоўваць неабходную тэрміналогію, веданне толькі асобных рэкамендуемых літаратурных крыніц, пераказ адказу на пытанні з істотнымі, лагічнымі памылкамі, няўменне арыентавацца ў асноўных тэорыях, пасіўны ўдзел у групавых абмеркаваннях, нізкі ўзровень культуры выканання заданняў, адмова ад адказу

5 ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ

5.1 Вучэбная праграма

Установа адукацыі
“Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”
Інстытут павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Рэктар універсітэта

Н.У.Карчэўская

. .2022

Рэг. № ВД-___ Пп/эвуч.

ВУЧЭБНАЯ ПРАГРАМА ПА ДЫСЦЫПЛІНЕ ГІСТОРЫЯ КНІЖНАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСІ

спецыяльнасці перападрыхтоўкі
2-23 02 71 Бібліятэказнаўства і бібліяграфія,
кваліфікацыя: бібліятэкар-бібліёграф,
у адпаведнасці з тыпавым вучэбным планам перападрыхтоўкі,
зацверджаным пастановай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
ад 28.09.2020 № 260, рэг. № 25-13/126

Мінск, 2022

Распрацоўшчык праграмы:

Н.Ю. Бязозкіна, дацэнт кафедры культуралогіі і псіхалага-педагагічных дысцыплін Інстытута павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, заслужаны дзеяч культуры Рэспублікі Беларусь

Рэкамендавана да зацвярджэння:

кафедрай культуралогіі і псіхалага-педагагічных дысцыплін Інстытута павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”

Праатакол пасяджэння ад 07.06.2022 № 33

Саветам Інстытута павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”

Праатакол пасяджэння ад 14.06.2022 № 6

Навукова-метадычным саветам установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”

Праатакол пасяджэння ад 15.06.2022 № 5

УВОДЗІНЫ

Вучэбная праграма па дысцыпліне “Гісторыя кніжнай культуры Беларусі” складзена ў адпаведнасці з адукацыйным стандартам перападрыхтоўкі кіруючых работнікаў і спецыялістаў па спецыяльнасці 2-23 02 71 “Бібліятэказнаўства і бібліяграфія”, зацверджаным пастановай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь ад 28.09.2020 № 259.

Для вывучэння дысцыпліны “Гісторыя кніжнай культуры Беларусі” прадугледжаны 24 вучэбныя гадзіны, якія ўключаюць 14 вучэбных гадзін аўдыторных заняткаў (з іх 12 вучэбных гадзін – лекцыі, 2 вучэбныя гадзіны – круглы стол); 10 вучэбных гадзін – самастойная работа слухачоў.

Дысцыпліна “Гісторыя кніжнай культуры Беларусі” адносіцца да кампанента тыпавога вучэбнага плана “Агульнапрафесійныя дысцыпліны” і дапаўняе праграму агульнапрафесійнай дысцыпліны “Бібліятэказнаўства”.

Актуальнасць вучэбнай праграмы абумоўлена неабходнасцю засваення сацыякультурнай прыроды кнігі і кніжнай культуры ў іх дынаміцы, выкарыстання ведаў па гісторыі кніжнай культуры у прафесійнай дзейнасці бібліятэкара.

Мэта: вывучэнне тэарэтычных асноў і практычнага вопыту ў галіне гісторыі кнігадрукавання і бібліятэчнай справы.

Задачы:

азнаёміць з асноўнымі кірункамі, працэсамі, з’явамі, якія адбываліся ў галіне кнігадрукавання і распаўсюджвання друкаванай прадукцыі на тэрыторыі беларускіх зямель;

даць уяўленне аб сутнасці бібліятэчнага абслугоўвання, ролі бібліятэк у задавальненні інфармацыйных патрэбнасцей у розныя гістарычныя перыяды развіцця грамадства;

вызначыць асноўныя гістарычныя перыяды эвалюцыі поглядаў на бібліятэку, яе сутнасць, асноўныя мэты, задачы, кірункі дзейнасці.

Метады навучання: метады аналізу канкрэтных сітуацый, наглядныя і інтэрактыўныя метады і інш.

Сродкі навучання: друкаваныя выданні; аўдыявізуальныя матэрыялы (слайды, мультымедычныя прэзентацыі).

Форма атрымання адукацыі: завочная.

Формы вучэбных заняткаў: лекцыі, круглы стол.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці слухачоў.

У выніку асваення дысцыпліны ў слухача павінны быць сфарміраваны сацыяльна-асабовыя, акадэмічныя і прафесійныя кампетэнцыі.

Патрабаванні да фарміравання сацыяльна-асабовых кампетэнцый.

Слухач павінен:

ведаць ідэалогію беларускай дзяржавы, яе грамадскае прызначэнне, маральныя і прававыя нормы, умець улічваць іх у сваёй прафесійнай дзейнасці;

умець арыентавацца ў працэсах і тэндэнцыях развіцця сучаснага грамадства;

умець выкладаць і адстойваць каштоўнасці, ідэі, прадстаўлення, якія складаюць аснову арганізацыі і дзейнасці беларускага грамадства і дзяржавы, валодаць якасцямі грамадзянскасці.

Патрабаванні да фарміравання акадэмічных кампетэнцый:

Слухачы павінны

ведаць гісторыю і асноўныя тэндэнцыі развіцця кніжнай культуры;

ведаць этапы станаўлення і развіцця кнігадрукавання і распаўсюджвання друкаванай прадукцыі на тэрыторыі Беларусі;

ведаць асноўныя этапы эвалюцыі бібліятэк і бібліятэчнай справы;

ведаць асноўныя мэты, задачы, функцыі, кірункі дзейнасці бібліятэк у розныя гістарычныя перыяды;

ведаць асноўныя тыпы і віды бібліятэк у іх гістарычным развіцці;

Патрабаванні да фарміравання прафесійных кампетэнцый.

Слухач павінен:

ведаць асаблівасці развіцця сетак і сістэм бібліятэк, якія існавалі на Беларусі ў розныя гістарычныя перыяды;

умець карыстацца асноўнымі паняццямі, звязанымі з гісторыяй кнігадрукавання і бібліятэчнай справы;

умець выкарыстоўваць веды па гісторыі кніжнай культуры у прафесійнай дзейнасці.

У змест вучэбнай праграмы ўключаны матэрыялы для аўдыторнай работы з прымяненнем актыўных форм навучання і заданні для самастойнай работы.

Кантроль самастойнай работы слухачоў ажыццяўляецца падчас вучэбных заняткаў і бягучай атэстацыі. Пытанні і заданні для самастойнай работы ўключаны ў матэрыялы для бягучай атэстацыі.

ЗМЕСТ ПРАГРАМЫ

Раздзел 1 Кнігадрукаванне ў XV–XX стст.

Тэма 1.1 Месца кнігі ў сістэме культуры (2 гадзіны, лекцыя)

Сутнасць кнігі. Кніга ў сістэме культуры. Функцыянальная роля кнігі ў развіцці культуры. Структурныя элементы кнігі. Паліграфічнае і мастацкае афармленне кнігі. Экслібрыс.

Узнікненне пісьменнасці. Асноўныя этапы развіцця пісьма. Класіфікацыя сістэм пісьма. Піктаграфія. Ідэаграфічнае пісьмо. Фанетычнае пісьмо. Матэрыялы для пісьма.

З’яўленне і развіццё рукапіснай кнігі. Выкарыстанне розных відаў матэрыялаў для стварэння кніг. Кніга ў антычным грамадстве. Візантыйская рукапісная кніга. Рукапісныя кнігі народаў Старажытнага Усходу. Лацінская рукапісная кніга. Славянскія рукапісныя кнігі. Беларуская рукапісная кніга.

Тэма 1.2 Станаўленне і развіццё кнігадрукавання ў XV–XX стст. (2 гадзіны, лекцыя)

Спосабы друкавання ў старажытнасці. Ксілаграфічны друк. Вынаходства друкарскага станка Іаганам Гутэнбергам. Інкунабулы – першыя друкаваныя кнігі. Распаўсюджванне кнігадрукавання ў Заходняй Еўропе ў XV ст. Друкарня Альда Мануцыя ў Венецыі. З’яўленне першых друкаваных кніг на кірыліцы. Швайпольшт Фіоль.

Роля кнігі ў рэфармацыйным руху. Царкоўная цэнзура. “Індэкс забароненых кніг”. Стварэнне буйных выдавецкіх і друкарскіх прадпрыемстваў: Мануцыі ў Венецыі, Эццены ў Парыжы, Плантэны ў Антверпене і інш. Развіццё тэорыі і практыкі стварэння шрыфтоў. Кнігавыдавецкая дзейнасць Эльзевіраў. Заснаванне каралеўскай друкарні ў Парыжы. Мастацкае афармленне кніг у XVII ст.

Уплыў французскай культуры XVIII ст. на кніжную справу ў іншых краінах. Друкарская дзейнасць У. Керзана, Д. Баскервіля, Д. Бадоні, Б. Франкліна. Афармленне кніжнай прадукцыі. Французская ілюстраваная кніга. Выданні Уільяма Блейка.

Тэхнічныя вынаходствы ў галіне кнігадрукавання. Літаграфія. Развіццё палітычнай карыкатуры. Часопісы “Карыкатура” і “Шарывары”. Перыядычныя літаратурныя зборнікі – альманахі. “Альманах муз” Фрыдрыха Шылера. Выдавецкая дзейнасць П. Ларуса. Кніжныя гравюры Г. Дарэ.

Пачатак кнігадрукавання ў Маскве. “Апостал” (1564). Кнігадрукаванне ў Расіі ў першай палове XVII ст. Выдавецкая дзейнасць Сімяона Полацкага. Выпуск падручнікаў. Друкарская дзейнасць Іллі Капіевіча. Рэформа друку. Стварэнне грамадзянскага шрыфту. Кніга пятроўскага часу. Першая друкаваная газета “Ведамасці”. Стварэнне Расійскай акадэміі навук і акадэмічнай друкарні. Адкрыццё друкарні пры Маскоўскім універсітэце. Кнігавыдавецкая дзейнасць М. Навікова.

Выдавецкая справа ў першай палове XIX ст. Цэнзурны статут. Выдавецкая дзейнасць А. Смірдзіна і М. Някрасава. “Живописное обозрение” – першы ілюстраваны часопіс ў Расіі. Буйныя выдавецкія прадпрыемствы другой паловы XIX – пачатку XX ст. (М. Вольф, А. Маркс, А. Суворын, І. Сыцін і інш.). Прыватныя выдаўцы К. Салдаценкаў, Л. Панцялееў, Ф. Паўленкаў і інш. Часопіс “Мир искусства”. Асаблівасці мастацкага афармлення кніг.

Раздзел 2 Кнігадрукаванне Беларусі

Тэма 2.1 Кнігадрукаванне Беларусі (XVI – першая палова XVII ст.)
(2 гадзіны, лекцыя)

Францыск Скарына – беларускі першадрукар і асветнік. Пражскі перыяд друкарскай дзейнасці Ф. Скарыны. Першае пражскае выданне – “Псалтыр”. Выданне “Бібліі”. Віленскі перыяд жыцця Скарыны. “Малая падарожная кніжка” і “Апостал”. Апошні перыяд жыцця Ф. Скарыны. Значэнне асветніцкай дзейнасці Скарыны для развіцця культуры беларускага і ўсіх усходнеславянскіх народаў.

Уздым і развіццё беларускай культуры ў канцы XVI – пачатку XVII ст. Уплыў Рэфармацыі на актывізацыю кнігавыдавецкай дзейнасці. Стварэнне першых рэфармацыйных друкарняў. Уклад Мікалая Радзівіла Чорнага ў развіццё кнігадрукавання. Друкарня ў Брэсце – першая друкарня на тэрыторыі Беларусі. Брэсцкая Біблія. Сымон Будны. Нясвіжскі катэхізіс – першая на Беларусі кніга на беларускай мове. “Евангелле” Васіля Цяпінскага. Заблудаўская друкарня Рыгора Хадкевіча. Друкарская дзейнасць Івана Фёдарава і Пятра Мсціслаўца.

Літаратурны і выдавецкі цэнтр Мамонічаў у Вільні. Выпуск Мамонічамі падручнікаў (“Граматыка славянскай мовы”, “Дыялектыка”) і афіцыйных выданняў (“Трыбунал”, “Статут Вялікага Княства Літоўскага”).

Развіццё брацкага кнігадрукавання. Выданне кніг Лаўрэнція Зізання ў Віленскай брацкай друкарні. Брацкая друкарня ў Еўі. Выдавецкая дзейнасць Спірыдона Собаля. Друкарня ў Куцейні.

Тэма 2.2 Развіццё кнігадрукавання Беларусі ў другой палове XVII – пачатку XX ст. (2 гадзіны, лекцыя)

Пагаршэнне ўмоў для развіцця культуры ў канцы XVII – XVIII ст. Дзейнасць Магілёўскай брацкай друкарні. Магілёўская школа гравюры. Максім і Васіль Вашчанкі, Фёдар Ангілейка і іншыя майстры. Дзейнасць друкарняў у Слуцку і Пінску. Друкарня ў Супраслі. Адкрыццё “каралеўскай друкарні” Антанам Тызенгаўзам у Гродне. Магілёўская прыдворная друкарня Станіслава Богуша-Сестранцэвіча. Нясвіжская друкарня Радзівілаў.

Развіццё культуры, асветы і кнігадрукавання ў першай палове XIX ст. Цэнзура. Дзейнасць друкарняў трох тыпаў (казённыя, царкоўныя, прыватныя). Стварэнне друкарняў пры Віцебскім, Гродзенскім і Мінскім губернскіх праўленнях. Друкаваная прадукцыя царкоўных друкарняў.

Узнаўленне прыватнага кнігадрукавання. Выданні мінскіх прыватных выдаўцоў З. Прэса і І. Стэфановіча. Выдаўцы-аўтары І. Легатовіч, К. Тыфенбах, К. Гюбэнталь і інш.

Выдавецкая дзейнасць у другой палове XIX ст. Пераход выдання кніг да буржуазных прадпрымальнікаў. Выдавецкая дзейнасць губернскіх статыстычных камітэтаў, Віцебскай вучонай камісіі, навуковых таварыстваў і іншых устаноў. Выданне краянаўчых даследаванняў А. Сапунова, А. Семянтоўскага, А. Смародскага, Е. Раманава, Е. Арлоўскага і інш. “Мінскі лісток” – першая прыватная грамадска-літаратурная газета.

Кнігадрукаванне на беларускай мове ў пачатку XX ст. Дзейнасць выдавецкага таварыства “Загляне сонца і ў наша аконца” і выдавецтва А. Грыневіча ў Пецярбургу. Роля выдавецтваў “Круг беларускі”, “Наша ніва”, “Наша хата”, “Гоман”, “Беларускае выдавецкае таварыства” і іншых у распаўсюджванні беларускіх кніг. Першыя часопісы і газеты на беларускай мове – “Наша доля”, “Наша ніва”, “Саха”, “Лучынка”.

Раздел 3 Гісторыя бібліятэчнай справы Беларусі

Тэма 3.1 Станаўленне і развіццё бібліятэк на беларускіх землях у XVI – першай палове XVII ст. (2 гадзіны, лекцыя)

З’яўленне першых бібліятэк на беларускіх землях. Бібліятэкі пры царквах і манастырах. Бібліятэка Полацкага Сафійскага сабора. Бібліятэка Супрасльскага манастыра.

Роля бібліятэк навучальных устаноў у распаўсюджванні ведаў. Уплыў бібліятэкі Віленскай акадэміі на развіццё навукі і адукацыі.

Стварэнне прыватных бібліятэк на беларускіх землях. Бібліятэка Альбрэхта Гаштольда. Кнігазбор Юрыя Алелькавіча. Бібліятэка Нясвіжскай ардынацыі Радзівілаў – адна з буйнейшых прыватных кніжных калекцый Еўропы. Прыватныя бібліятэкі Сапегаў, Зяновічаў, Хадкевічаў і інш. Бібліятэка Саламона Рысінскага.

Тэма 3.2 Развіццё бібліятэк Беларусі ў другой палове XVII – XVIII ст. (2 гадзіны, лекцыя)

Сацыяльна-эканамічнае і культурнае становішча Беларусі. Пашырэнне сеткі школьных бібліятэк. Дзейнасць бібліятэк, створаных рознымі канфесіямі. Бібліятэка Жыровіцкага манастыра. Развіццё бібліятэкі Супрасльскага манастыра.

Рэформа сістэмы адукацыі Станіслава Канарскага. Роля Эдукацыйнай камісіі ў развіцці адукацыі. Адкрыццё новых навучальных устаноў. Стварэнне новых падручнікаў. Роля бібліятэкі Віленскай езуіцкай акадэміі ў распаўсюджванні навуковых ведаў. Атрыманне абавязковага экзэмпляра твораў друку для папаўнення фондаў бібліятэкі. Кнігазборы езуіцкіх калегіумаў. Дзейнасць бібліятэкі Полацкага езуіцкага калегіума. Распаўсюджванне ідэй Асветніцтва ў другой палове XVIII ст. Удзел Марціна Пачобута-Адлянцкага ў адукацыйнай і выдавецкай дзейнасці Віленскай

акадэміі. Бібліятэка Віленскай абсерваторыі. Бібліятэка пры Гродзенскай медыцынскай школе – першая медыцынская бібліятэка Беларусі.

Прыватныя бібліятэкі Беларусі. Бібліятэкі Радзівілаў. Бібліятэка Нясвіжскай ардынацыі Радзівілаў. Бібліятэка Іахіма Храптовіча. Лёс буйнейшых прыватных бібліятэк у часы войнаў і падзелаў Рэчы Паспалітай.

Беларусь у складзе Расійскай імперыі. Распаўсюджванне сістэмы расійскай адукацыі. Бібліятэкі народных вучылішчаў.

Тэма 3.3 Дзейнасць бібліятэк Беларусі ў 1801–1860 гг. (2 гадзіны, самастойная работа)

Сацыяльна-эканамічныя і палітычныя ўмовы развіцця адукацыі, навукі і культуры. Развіццё бібліятэкі Віленскага ўніверсітэта – цэнтра Віленскай навучальнай акругі. Гісторыка-кнігазнаўчыя і бібліяграфічныя працы выкладчыкаў Віленскага ўніверсітэта (І. Лялевель, А. Багаткевіч). Фарміраванне даведачна-бібліяграфічнага апарату. Змяненне складу бібліятэчнага фонду. Рэарганізацыя Полацкага езуіцкага калегіума і развіццё яго бібліятэкі. Спецыяльная бібліятэка Горы-Горацкай земляробчай школы (земляробчага інстытута).

Прыватныя бібліятэкі на беларускіх землях. Бібліятэка Уладзіслава Сыракомлі. Прыватныя бібліятэкі вядомых вучоных (Тышкевічы, Канстанцін Тызенгаўз). Кнігазбор Пуслоўскіх.

Стварэнне публічных бібліятэк на тэрыторыі Беларусі. Магілёўская публічная бібліятэка. Гродзенская публічная бібліятэка. Стварэнне публічнай бібліятэкі ў Мінску. Віцебская публічная бібліятэка.

Тэма 3.4 Бібліятэкі Беларусі ў 1861–1900 гг. (2 гадзіны, самастойная работа)

Развіццё адукацыі, навукі і культуры ў новых сацыяльна-эканамічных ўмовах. Роля бібліятэк навучальных устаноў у распаўсюджванні ведаў. Пашырэнне дзейнасці бібліятэк гімназій і павятовых вучылішчаў.

Развіццё публічных бібліятэк. Друкаваныя каталогі бібліятэк як крыніца інфармацыі аб складзе бібліятэчных фондаў. Віленская публічная бібліятэка – буйнейшая бібліятэка Паўночна-Заходняга краю.

Прыватныя кніжныя калекцыі вядомых вучоных (У. Дыбоўскі, Я. Наркевіч-Ёдка, А. Багдановіч, М. Доўнар-Запольскі, А. Ельскі, Г. Татур і інш.). Бібліятэка Нясвіжскай ардынацыі Радзівілаў.

Грамадскія і ведамасныя бібліятэкі. Бібліятэкі медыцынскіх, сельскагаспадарчых і іншых таварыстваў.

Арганізацыя камерцыйных бібліятэк.

Тэма 3.5 Развіццё бібліятэчнай справы ў пачатку XX ст. (6 гадзін, з іх: 2 гадзіны – круглы стол, 4 гадзіны – самастойная работа)

Развіццё грамадскай думкі, навукі, культуры ў пачатку XX ст. Арганізацыя і развіццё сеткі бібліятэк пры навучальных установах Віленскай навучальнай акругі.

Віленская публічная бібліятэка. Крыніцы папаўнення (атрыманне выданняў друкарняў Паўночна-Заходняга краю, прыватных кніжных калекцый, кнігаабмен) і склад бібліятэчных фондаў. Адкрыццё грамадскай бібліятэкі імя А. С. Пушкіна ў Мінску. Фарміраванне і абарачальнасць бібліятэчных фондаў. Гродзенская публічная бібліятэка. Стварэнне Мінскай гарадской публічнай бібліятэкі-чытальні імя Л. М. Талстога.

Бібліятэкі Віцебскай вучонай архіўнай камісіі, Мінскай балотнай станцыі, Мінскага таварыства аматараў прыродазнаўства, этнаграфіі і археалогіі і іншыя спецыяльныя бібліятэкі.

Прыватныя бібліятэкі В. Арсеннева, І. Каладзева, Б. Эпімаха-Шыпілы, В. Федаровіча і інш.

Тэма 3.6 Інфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць у БССР (2 гадзіны, самастойная работа)

Станаўленне сістэмы бібліятэк у БССР. Стварэнне Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і яго бібліятэкі. Арганізацыя Беларускай дзяржаўнай бібліятэкі. Абавязковы экзэмпляр твораў друку. Інстытут беларускай культуры і бібліятэка Інбелкульта. Рэарганізацыя Інбелкульта ў Акадэмію навук БССР. Дзейнасць акадэмічнай бібліятэкі. Бібліятэкі вышэйшых навучальных устаноў.

Знішчэнне культурных і адукацыйных устаноў у гады Вялікай Айчыннай вайны. Аднаўленне фондаў бібліятэк БССР. Дзейнасць бібліятэк у пасляваенны перыяд.

Стварэнне цэнтралізаваных сістэм бібліятэк. Дзейнасць публічных бібліятэк у новых умовах. Стварэнне сістэмы рэспубліканскіх бібліятэк. Сумесная дзейнасць органаў навукова-тэхнічнай інфармацыі, навуковых і навукова-тэхнічных бібліятэк.

Фарміраванне і выкарыстанне фондаў бібліятэк. Асноўныя крыніцы папаўнення бібліятэчных фондаў. Сістэма дэпазітарнага захоўвання бібліятэк БССР. Каардынацыя ў фарміраванні фондаў бібліятэк замежнымі выданнямі. Міжнародны кнігаабмен.

Асноўныя формы інфармацыйна-бібліятэчнага абслугоўвання: тэматычныя выставы, выставы новых паступленняў, спісы новай літаратуры, агляды літаратуры, дні інфармацыі, дні спецыяліста і інш.

Стварэнне асноўных бібліяграфічных цэнтраў БССР (Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У. І. Леніна, Бібліятэка Акадэміі навук).

МАТЭРЫЯЛЫ ДА АЎДЫТОРНАЙ РАБОТЫ З ПРЫМЯНЕННЕМ АКТЫЎНЫХ ФОРМ НАВУЧАННЯ

Круглы стол

Тэма 3.5 Развіццё бібліятэчнай справы ў пачатку XX ст. (2 гадзіны) *Публічныя бібліятэкі Беларусі ў пачатку XX ст.*

Мэта: замацаваць тэарэтычныя веды, якія датычацца развіцця бібліятэчнай справы Беларусі ў пачатку XX ст.

Задачы:

прааналізаваць дзейнасць публічных бібліятэк у пачатку XX ст.;
прааналізаваць дзейнасць грамадскай бібліятэкі імя А. С. Пушкіна ў Мінску.

Парадак узаемадзеяння:

1. Адкрыццё круглага стала.
2. Прэзентацыя тэмы, мэты і задач круглага стала.
3. Прэзентацыя пытанняў круглага стала.
4. Абмеркаванне пытанняў круглага стала.
5. Абагульненне вынікаў круглага стала.

Пытанні для абмеркавання:

1. Дзейнасць публічных бібліятэк Беларусі ў пачатку XX ст.
2. Адкрыццё і дзейнасць грамадскай бібліятэкі імя А. С. Пушкіна ў Мінску.
3. Фарміраванне фондаў бібліятэкі імя А. С. Пушкіна: крыніцы паступлення літаратуры, абарачальнасць фондаў.

МАТЭРЫЯЛЫ ДЛЯ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ

Раздзел 3 Гісторыя бібліятэчнай справы Беларусі

Тэма 3.3 Дзейнасць бібліятэк Беларусі ў 1801–1860 гг.

Заданне (2 гадзіны)

Знайсці адказы з выкарыстаннем рэкамендуемай літаратуры на наступныя пытанні:

1. Прыватныя бібліятэкі на Беларусі.
2. Стварэнне публічных бібліятэк на тэрыторыі Беларусі.
3. Спецыяльная бібліятэка Горы-Горацкай земляробчай школы (земляробчага інстытута).

Літаратура для самастойнага вывучэння: [1, с. 15–30].

Патрабаванні да праверкі вынікаў самастойнай работы. Праверка вынікаў самастойнай работы ажыццяўляецца пры правядзенні бягучай атэстацыі (пытанні № 22, 26, 27).

Тэма 3.4 Бібліятэкі Беларусі ў 1861–1900 гг.

Заданне (2 гадзіны)

Вывучыць з выкарыстаннем рэкамендуемай літаратуры наступныя пытанні:

1. Развіццё публічных бібліятэк Беларусі ў 1861–1900 гг.
2. Дзейнасць Віленскай публічнай бібліятэкі – буйнейшай бібліятэкі Паўночна-заходняга краю.

Літаратура для самастойнага вывучэння:[1, с. 42–52; 5, с. 33–37].

Патрабаванні да праверкі вынікаў самастойнай работы. Праверка вынікаў самастойнай работы ажыццяўляецца пры правядзенні бягучай атэстацыі (пытанні № 25, 28).

Тэма 3.5 Развіццё бібліятэчнай справы ў пачатку ХХ ст.

Заданне (4 гадзіны):

Падрыхтаваць матэрыялы, прысвечаныя дзейнасці публічных бібліятэк Беларусі, для абмеркавання на круглым stole, па наступных пытаннях:

1. Дзейнасць публічных бібліятэк Беларусі ў пачатку ХХ ст.
2. Адкрыццё грамадскай бібліятэкі імя А. С. Пушкіна ў Мінску.

Літаратура для самастойнага вывучэння: [1, с. 53–65; 8, с. 206–215].

Патрабаванні да праверкі вынікаў самастойнай работы. Праверка вынікаў самастойнай работы ажыццяўляецца пры правядзенні бягучай атэстацыі (пытанне № 29).

Тэма 3.6 Інфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць у БССР

Заданне (2 гадзіны)

Вывучыць з выкарыстаннем рэкамендуемай літаратуры наступныя пытанні:

1. Стварэнне Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і яго бібліятэкі.
2. Дзейнасць Беларускай дзяржаўнай бібліятэкі.

Літаратура для самастойнага вывучэння: [1, с. 66–81; 6, с. 54–62].

Патрабаванні да праверкі вынікаў самастойнай работы. Праверка вынікаў самастойнай работы ажыццяўляецца пры правядзенні бягучай атэстацыі (пытанне № 30).

Форма бягучай атэстацыі – залік.

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Дырэктар ІПКіПК

А.А.Філіпаў

. .2022

МАТЭРЫЯЛЫ ДЛЯ БЯГУЧАЙ АТЭСТАЦЫІ СЛУХАЧОЎ

Пытанні для правядзення заліку па дысцыпліне “Гісторыя кніжнай культуры Беларусі”

1. Месца кнігі ў сістэме культуры.
2. Функцыянальная роля кнігі ў развіцці культуры.
3. Структурныя элементы кнігі.
4. Беларуская рукапісная кніга.
5. Паходжанне і развіццё кнігадрукавання.
6. Роля кнігі ў рэфармацыйным руху.
7. Кнігавыдавецкая дзейнасць Эльзевіраў.
8. Пачатак кнігадрукавання ў Маскве.
9. Выдавецкая дзейнасць Сімяона Полацкага.
10. Кнігавыдавецкая дзейнасць Івана Фёдарова і Пятра Мсціслаўца.
11. Буйныя выдавецкія прадпрыемствы Расіі другой паловы XIX – пачатку XX ст.
12. Францыск Скарына – беларускі першадрукар і асветнік.
13. Уплыў Рэфармацыі на актывізацыю кнігавыдавецкай дзейнасці.
14. Дзейнасць праваслаўнага літаратурнага і выдавецкага цэнтра Мамонічаў ў Вільні.
15. Развіццё брацкага кнігадрукавання.
16. Дзейнасць Магілёўскай брацкай друкарні.
17. Друкарская дзейнасць І. Капіевіча.
18. Выдавецкая дзейнасць на Беларусі ў другой палове XIX ст.
19. Кнігадрукаванне на беларускай мове ў пачатку XX ст.
20. З’яўленне першых бібліятэк на беларускіх землях.
21. Стварэнне прыватных бібліятэк на беларускіх землях.
22. Бібліятэка Нясвіжскай ардынацыі Радзівілаў.
23. Развіццё бібліятэк Беларусі ў другой палове XVII – XVIII ст.
24. Бібліятэка Віленскага ўніверсітэта, яе роля ў распаўсюджванні ведаў.
25. Дзейнасць Віленскай публічнай бібліятэкі.
26. Дзейнасць бібліятэк Беларусі ў 1801–1860 гг.

27. Стварэнне публічных бібліятэк на тэрыторыі Беларусі.
28. Бібліятэкі Беларусі ў 1861–1900 гг.
29. Развіццё бібліятэчнай справы Беларусі ў пачатку XX ст.
30. Інфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць у БССР.
31. Дзейнасць публічных бібліятэк Беларусі ў пачатку XX ст.

СПІС РЭКАМЕНДУЕМАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Асноўная

1. Бязозкіна, Н. Ю. Гісторыя кнігадрукавання Беларусі (XVI – пач. XX ст.): вучэб. дапам. / Н. Ю. Бязозкіна. – 2-е выд. – Мінск : Беларус. навука, 2017. – 199 с. – Рэжым доступу: http://unicat.nlb.by/opac/pls/pages.view_doc?off=0&siz=20&qid=59657&format=full&nn=7<http://unicat.nlb.by/opac/pls/pages>. – Дата доступу: 03.06.2022.

Дадатковая

2. Берэзкіна, Н. Франциск Скорина в трудах исследователей 1920-х годов / Н. Берэзкіна // Беларуская кніга ў кантэксце сусветнай кніжнай культуры : зб. навук. прац, прысвеч. 500-годдзю беларускага кнігадрукавання / Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў. – Мінск, 2017. – Вып. 7 : Нараджэнне кнігазнаўчай думкі і паўстанне навукі пра кнігу : vitae parallelae. – С. 151–162.

3. Берэзкіна, Н. Ю. Роль Виленской публичной библиотеки в развитии образования и науки (вторая половина XIX – начало XX в.) / Н. Ю. Берэзкіна // Бібліятэчны веснік : навук. зб. / Нац. б-ка Беларусі. – Мінск, 2020. – Вып. 12. – С. 89–96.

4. Берэзкіна, Н. Франциск Скорина: загадки, гипотезы, домыслы / Н. Берэзкіна // Бібліятэчны свет. – 2017. – № 4. – С. 9–11.

5. Берэзкіна, Н. Ю. Роль Виленского православного братства в распространении учебной литературы в XVI–XVII вв. / Н. Ю. Берэзкіна // Матэрыялы XIV Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў, прымеркаваных да 400-годдзя першага “Буквара”, Мінск, 26–27 крас. 2018 г. / Нац. б-ка Беларусі. – Мінск, 2018. – С. 33–37.

6. Берэзкіна, Н. Ю. Франциск Скорина в справочно-библиографических изданиях XIX века / Н. Ю. Берэзкіна // Библиография. – 2017. – № 6. – С. 54–62.

7. Доўнар, Л. Беларуская кніга – як мы яе разумеем?: Навука пра кнігу / Л. Доўнар // Роднае слова. – 2022. – № 3. – С. 3–8; працяг: Там жа. – № 4. – С. 14–18.

8. Мотульский, Р. С. Библиотеки Беларуси. Из прошлого в будущее. 1917–1991 / Р. С. Мотульский. – Минск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2018. – С. 206–215.

9. Суша, А. Беларускі Буквар у нацыянальнай і сусветнай прасторы / А. Суша. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, друк 2021. – С. 52–78.

10. Узнікненне кнігадрукавання ў Еўропе і Беларусі / [склад. А. А. Суша ; пад навук. рэд. Р. С. Матульскага]. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2017. – 151 с.

11. Франциск Скарына : энцыкл. / пад навук. рэд. Г. Я. Галенчанкі, А. А. Сушы ; рэдкал. ; У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2017. – 565, [1] с.

Нарматыўныя прававыя акты

12. Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб культуры [Электронны рэсурс] : 20 ліпеня 2016 г., № 413-З : прыняты Палатай прадстаўнікоў 24 чэрвеня 2016 г. : адобр. Саветам Рэсп. 30 чэрвеня 2016 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Мінск, 2021. – Гл. 18, арт. 142.

5.2 Спіс рэкамендуемай літаратуры

Асноўная

1. Бярозкіна, Н. Ю. Гісторыя кнігадрукавання Беларусі (XVI – пач. XX ст.) : вучэб. дапам. / Н. Ю. Бярозкіна. – 2-е выд. – Мінск : Беларус. навука, 2017. – 199 с. – Рэжым доступу: http://unicat.nlb.by/opac/pls/pages.view_doc?off=0&siz=20&qid=59657&format=full&nn=7http://unicat.nlb.by/opac/pls/pages. – Дата доступу: 03.06.2022.

Дадатковая

2. Берэзкіна, Н. Франциск Скорина в трудах исследователей 1920-х годов / Н. Берэзкіна // Беларуская кніга ў кантэксце сусветнай кніжнай культуры : зб. навук. прац, прысвеч. 500-годдзю беларускага кнігадрукавання / Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў. – Мінск, 2017. – Вып. 7 : Нараджэнне кнігазнаўчай думкі і паўстанне навукі пра кнігу : vitae parallelae. – С. 151–162.

3. Берэзкіна, Н. Ю. Роль Виленской публичной библиотеки в развитии образования и науки (вторая половина XIX – начало XX в.) / Н. Ю. Берэзкіна // Бібліятэчны веснік : навук. зб. / Нац. б-ка Беларусі. – Мінск, 2020. – Вып. 12. – С. 89–96.

4. Берэзкіна, Н. Франциск Скорина: загадки, гипотезы, домыслы / Н. Берэзкіна // Бібліятэчны свет. – 2017. – № 4. – С. 9–11.

5. Берэзкіна, Н. Ю. Роль Виленского православного братства в распространении учебной литературы в XVI–XVII вв. / Н. Ю. Берэзкіна // Матэрыялы XIV Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў, прымеркаваных да 400-годдзя першага “Буквара”, Мінск, 26–27 крас. 2018 г. / Нац. б-ка Беларусі. – Мінск, 2018. – С. 33–37.

6. Берэзкіна, Н. Ю. Франциск Скорина в справочно-библиографических изданиях XIX века / Н. Ю. Берэзкіна // Библиография. – 2017. – № 6. – С. 54–62.

7. Доўнар, Л. Беларуская кніга – як мы яе разумеем?: Навука пра кнігу / Л. Доўнар // Роднае слова. – 2022. – № 3. – С. 3–8; працяг: Там жа. – № 4. – С. 14–18.

8. Мотульский, Р. С. Библиотеки Беларуси. Из прошлого в будущее. 1917–1991 / Р. С. Мотульский. – Минск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2018. – С. 206–215.

9. Суша, А. Беларускі Буквар у нацыянальнай і сусветнай прасторы / А. Суша. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, друк 2021. – С. 52–78.

10. Узнікненне кнігадрукавання ў Еўропе і Беларусі / [склад. А. А. Суша ; пад навук. рэд. Р. С. Матульскага]. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2017. – 151 с.

11. Францыск Скарына : энцыкл. / пад навук. рэд. Г. Я. Галенчанкі, А. А. Сушы ; рэдкал. ; У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2017. – 565, [1] с.

Нарматыўныя прававыя акты

12. Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб культуры [Электронны рэсурс] : 20 ліпеня 2016 г., № 413-З : прыняты Палатай прадстаўнікоў 24 чэрвеня 2016 г. : адобр. Саветам Рэсп. 30 чэрвеня 2016 г. // ЭТАЛІОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Мінск, 2021. – Гл. 18, арт. 142.